

USAID
OD AMERIČKOG NARODA

FORUM MLADIH SA INVALIDITETOM
YOUTH WITH DISABILITIES FORUM

Posao po meri

Ekonomsko osnaživanje osoba sa invaliditetom

**Mapiranje i analiza dostupnih finansijskih instrumenata
za razvoj preduzetništva, sa fokusom na preduzeća za
profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa
invaliditetom i socijalna preduzeća**

Prof. dr Nataša Krstić
Januar – maj 2023. godine
Smart kolektiv

www.fmi.rs

FORUM MLADIH SA INVALIDITETOM
YOUTH WITH DISABILITIES FORUM

Izrada ove publikacije omogućena je uz podršku američkog naroda putem Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID). Sadržaj publikacije je isključivo odgovornost Smart kolektiva i Forum mladih sa invaliditetom i ne predstavlja nužno stavove USAID-a ili Vlade SAD. Projekat "Posao po meri: Ekonomsko osnaživanje osoba sa invaliditetom" finansira Američka agencija za međunarodni razvoj (USAID) a sprovodi Forum mladih sa invaliditetom. Drugi partneri projekta su Karitas Srbije, Fondacija Ana i Vlade Divac, Smart Kolektiv i Centar za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije.

Izdavač: Forum mladih sa invaliditetom

Autorka: Prof. dr Nataša Krstić

Dizajn: Block&Roll

ISBN-978-86-87969-10-0

SADRŽAJ:

1. Lista akronima	4
2. Lista tabela i grafikona	5
3. Sažetak / Executive Summary	6
4. Kontekst istraživanja	10
5. Ciljevi analize i metodologija	11
6. Analiza dostupnih finansijskih instrumenata i potreba ciljne grupe preduzeća/organizacija	12
6.1. Mapirani izvori finansiranja preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom i socijalnih preduzeća	12
6.2. Rezultati istraživanja sa preduzećima za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom i socijalnim preduzećima	23
6.3. Dubinski intervjuji sa stejkholderima na strani ponude i potražnje finansijskih instrumenata	29
7. Zaključci i preporuke	31
8. Aneksi	34
8.1. Elektronska anketa	34
8.2. Teme za dubinske intervjuje	42
8.2.1. Ponuđači izvora finansiranja	42
8.2.2. Potražioci izvora finansiranja	44

2. Lista akronima

APR	Agencija za privredne registre
d.o.o.	društvo sa ograničenom odgovornošću
€	simbol za valutu evro
EaSI	Employment and Social Innovation Programme (Program zapošljavanja i socijalnih inovacija)
EIB	Evropska investiciona banka
JICA	Japan International Cooperation Agency (Japanska agencija za međunarodnu saradnju)
MRZBSP	Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja
MSP	mala i srednja preduzeća
NSZ	Nacionalna služba za zapošljavanje
NVO	nevladine organizacije
PPRZ	preduzeće za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom
PR	preduzetnička radnja
RAS	Razvojna agencija Srbije
\$	simbol za valutu američki dolar
TPI	Fond za transformaciono partnerstvo i inovacije
USAID	Američka agencija za međunarodni razvoj

2. Lista tabela i grafikona

Tabela 1. Bankarski izvori finansiranja PPRZ osoba sa invaliditetom i socijalnih preduzeća u prvom kvartalu 2023.

Tabela 2. Državna, regionalna i lokalna podrška razvoju preuzetništva namenjena PPRZ osoba sa invaliditetom i socijalnim preduzećima u prvom kvartalu 2023.

Tabela 3. Grantovi stranih razvojnih agencija namenjeni PPRZ osoba sa invaliditetom i socijalnim preduzećima u prvom kvartalu 2023.

Tabela 4. Domaće i međunarodne fondacije – program i grant namenjen solidarnim preuzetnicima u prvom kvartalu 2023.

Tabela 5. Crowdfunding inicijative za razvoj preuzetništva

Tabela 6. Preovlađujuće karakteristike dobijenog uzorka

Tabela 7. Spisak anketiranih preduzeća/organizacija

Grafikon 1. Kako se finansiralo preduzeće/organizacija u poslednjih godinu dana?

Grafikon 2. Ko je finansijski podržao rad preduzeća/organizacije u poslednjih godinu dana?

Grafikon 3. Od kojih organizacija očekujete da u budućnosti ponude finansijska sredstva koja će podržati poslovanje preduzeća/organizacije?

Grafikon 4. Za koje namene koristite dobijena eksterna sredstva finansiranja?

Grafikon 5. Ukoliko ste se finansirali od banaka, koje vrste finansiranja ste koristili?

Grafikon 6. Na koji način se informišete o otvorenim konkursima za finansiranje?

Grafikon 7. Ukoliko je vaš odgovor na prethodno pitanje bio potvrđan, navedite kakva vrsta stručne ili nefinansijske podrške bi najviše značila

Grafikon 8. Koji su po vama glavni razlozi odbijanja na konkursima za finansiranje i/ili podršku preuzetništvu?

3. Sažetak

„Osobe sa invaliditetom nisu socijalna kategorija već socijalni kapital, te ako ih ekonomski osnažimo, onda se i kompletno društvo razvija“

Predsednica udruženja koje ekonomski osnažuje osobe sa invaliditetom i direktorka socijanog preduzeća sa nekoliko proizvodnih linija

Usvajanjem Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom i Zakona o socijalnom preduzetništvu, stvorena je regulatorna osnova da preduzeća koja zapošljavaju, radno integrišu i ekonomski osnažuju osobe sa invaliditetom budu sastavni deo nacionalnog privrednog ambijenta.

U cilju unapređenja poslovanja preduzeća/organizacija koje predvode ili zapošljavaju i/ili ekonomski osnažuju osobe sa invaliditetom, kao i unapređenja ambijenta za pokretanje biznisa od strane osoba sa invaliditetom, jedna od prioritetnih oblasti je **diverzifikacija ponude finansijskih instrumenata** (izvora finansiranja), kako bi se, sa jedne strane obezbedila održivost postojećih poslovnih modela, a sa druge strane podstaklo veće uključivanje osoba sa invaliditetom u pokretanje preduzetničkih inicijativa. Razvoj finansijskih instrumenata kojima se rešavaju izazovi u poslovanju ovih preduzeća i istovremeno pozitivno utiče na društvo stvorilo je novi pravac na tržištu investiranja – **socijalno investiranje**. Krediti, grantovi, projektno finansiranje, subvencije, socijalne obveznice, socijalni kapital, crowdfunding samo su neki od finansijskih instrumenata koji su na raspolaganju ovim preduzećima na razvijenim tržištima. Za unapređenje tržišta socijalnih investicija važno je definisati faze razvoja pomenutih preduzeća/organizacija, kako bi se opredelili adekvatni modeli finansijske i nefinansijske podrške. Primera radi, osnaživanje mlađih preduzetnika kao nosilaca promena u društvu putem mentorskih programa podrške ili socijalnih inkubatora predstavlja ključni faktor uspeha za razvoj u početnoj fazi postojanja, dok su u kasnijoj fazi od značaja obuke i mentorstva za razvijanje investicione spremnosti, finansijska podrška, uključivanje u dobavljački lanac i umrežavanje na nivou poslovnih i strukovnih udruženja radi proširenja tržišta i promocije.

Kada je reč o podršci radi postizanja održivosti preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom (PPRZ), socijalnih preduzeća koja radno integrišu osobe sa invaliditetom i preduzetnika i preduzetnica, osoba sa invaliditetom u Srbiji, većinom se misli na državnu „de minimis“ pomoć ili subvencije za opremu, repromaterijal, zapošljavanje. S druge strane, finansijski sistem Srbije je zasnovan na bankama, što ograničava mogućnosti za povećanje dostupnosti alternativnih finansijskih instrumenata za razvoj preduzetništva, a posebno ka preduzećima/organizacijama iz navedene ciljne grupe.

U sklopu projekta mapiranja raspoloživih izvora finansiranja preduzetnika i preduzetnica osoba sa invaliditetom, preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, socijalnih preduzeća koja radno integrišu osobe sa invaliditetom i udruženja koja ekonomski osnažuju osobe sa invaliditetom (na dalje: ciljna grupa) u Srbiji, sprovedena je elektronska anketa sa potražiocima finansijskih instrumenata, kao i dubinski intervjuvi sa odabranim akterima na strani ponude i potražnje izvora finansiranja, radi sveobuhvatnijeg razumevanja prednosti i ograničenja dostupnih finansijskih instrumenata.

Rezultati istraživanja pokazali su da je **aktuelna ponuda izvora finansiranja za ciljnu grupu preduzeća/organizaciju veoma ograničena, te da dominiraju državni vidovi podrške preko Ministarstva za rad, zapošljavanje i socijalna pitanja, Nacionalne službe za zapošljavanje,**

Pokrajinskog sekretarijata za privredu i turizam i delimično - lokalne samouprave. Kada je reč o privatnom sektoru i inostranim izvorima finansiranja, osim tri poslovne banke, jedne inostrane agencije za međunarodni razvoj i još uvek nedovoljno poznatih i etabliranih crowdsourcing inicijativa, na tržištu trenutno nema drugih ponuđača finansijskih instrumenata.

U sprovedenoj anketi mahom su učestvovali preduzetnici, mikro i mala preduzeća, dok su preduzeća srednje veličine bila slabo zastupljena, a nije bilo ni jednog velikog preduzeća, što ukazuje na **nedovoljan kapacitet za rast i razvoj preduzeća/organizacija iz ciljne grupe i njihovu nemogućnost da se tržišno razviju**. Pomenuto je dodatno potvrđeno činjenicom da se više od trećine anketiranih izjasnilo da nije finansijski samoodrživo, te da zavise od eksternih izvora finansiranja, dominantno od državne pomoći i podrške. Ohrabruje činjenica da se većina anketiranih u proteklih godinu dana finansirala od prodaje svojih proizvoda i usluga na tržištu, a jedna četvrtina preko projekata. Najveća očekivanja anketiranih u pogledu **ponude budućih izvora finansiranja su ponovo naspram države, pokrajine i/ili lokalne samouprave, ali i prema međunarodnim razvojnim organizacijama i ambasadama i fondacijama**.

Anketirana preduzeća/organizacije izjasnila su se da **redovno ili povremeno prate konkurse i javne pozive namenjene preduzetništvu** i njihovoj ciljnoj grupi, ali da za to u svojoj organizacionoj strukturi većinom **nisu delegirali konkretnu osobu**. Kada je reč o samoproceni internih kapaciteta preduzeća/organizacija da samostalno odgovore na konkurse i javne pozive, prosečna ocena anketiranih (3.8) i naknadni odgovor da **zahtevnost tražene dokumentacije većinom ocenjuju kao izazovnu ali izvodljivu, ili veoma zahtevnu i složenu** ukazuje da bi im značila dodatna podrška prilikom apliciranja. U ponuđenim opcijama dodatnih vidova podrške **najviše su se vrednovale savetodavne usluge** poput podkasta, priručnika, uputstva, primera, obuke i povezivanje sa drugim preduzećima u lancu nabavke, ali i **medijska promocija**.

Među izvorima informisanja o aktuelnim konkursima i javnim pozivima dominiraju **web sajtovi ponuđača finansijskih sredstava, informacije koje dostavlja državna uprava, elektronska pošta, stručna i poslovna udruženja**. Iako su anketirani ocenili transparentnost i vidljivost javnih konkursa sa prosečnom ocenom 3, trećina njih ne smatra da su konkursi za podršku **preduzetništvu adekvatno komunicirani sa njihovom ciljnim grupom**, te sugerišu da bi komunikacija mogla biti unapređena kroz **jednostavniju dostupnost informacijama, otvaranje novih komunikacionih kanala i pružanje dodatne podrške informisanju**.

Rezultati sprovedenog mapiranja doveli su do **konkretnih zaključaka** koji se mogu koristiti za definisanje zagovaračkih ciljeva Programa kako bi se unapredila dostupnost izvora finansiranja za preduzetnike i preduzetnice, preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom i socijalnih preduzeća. Tabelarni nalazi gde se navodi aktuelna ponuda finansijskih instrumenata za preduzeća/organizacije iz ciljne kategorije će biti objavljeni i na portalu posvećenom zapošljavanju osoba sa invaliditetom u vidu vodiča sa praktičnim informacijama o izvorima finansiranja preduzetništva.

Executive summary

"Persons with disabilities are not a social category but social capital, and if they are economically empowered, then the entire society develops as well"

President of an association that economically empowers persons with disabilities and director of a social enterprise with several product lines

With the adoption of the Law on Professional Rehabilitation and Employment of Persons with Disabilities and the Law on Social Entrepreneurship, a regulatory basis was created for companies that employ, integrate through work, and economically empower persons with disabilities to be an integral part of the national economic environment.

To improve the operations of companies/organizations that are owned by or employ and/or economically empower persons with disabilities, as well as to provide more supportive and inclusive environment for entrepreneurship development among persons with disabilities, one of the priority areas is the diversification of the offer of financial instruments (funding sources), to – on one hand ensure the sustainability of existing business models and on the other hand to encourage greater involvement of persons with disabilities in starting entrepreneurial initiatives. The development of financial instruments that solve the challenges in the business of these companies and at the same time have a positive impact on society has created a new direction in the investment market - social investment. Loans, grants, project financing, subsidies, social bonds, social capital, and crowdfunding are just some of the financial instruments available to these companies in developed markets. For the improvement of the social investment market, it is important to define the stages of development of the mentioned companies/organizations, to decide on adequate models of financial and non-financial support. For example, empowering young entrepreneurs as societal agents of change through mentoring support programs or social incubators is a key success factor for development in the initial phase of existence, while in the later phase training and mentoring are important for developing investment readiness, financial support, participation in suppliers' chain and networking at the level of business and professional associations for market expansion and promotion.

When it comes to support to achieve the sustainability of enterprises for professional rehabilitation and employment of persons with disabilities, social enterprises that integrate through work persons with disabilities and entrepreneurs, persons with disabilities in Serbia, it mainly refers to state "de minimis" aid or subsidies for equipment, raw materials, employment. On the other hand, the financial system of Serbia is based on banks, which limits the possibilities for increasing the availability of alternative financial instruments for the development of entrepreneurship, especially for companies/organizations from the mentioned target group.

As part of the project of mapping the available sources of funding for entrepreneurs persons with disabilities, companies for professional rehabilitation and employment of persons with disabilities, social enterprises that integrate through work persons with disabilities and associations that economically empower persons with disabilities (hereinafter: the target group) in Serbia, an electronic survey was conducted with claimants for financial instruments, as well as in-depth interviews with selected actors on the supply and demand side of financing sources, for a more comprehensive understanding of the advantages and limitations of available financial instruments.

The results of the research disclosed that the current offer of funding sources for the target

group of companies/organizations is very limited and that state forms of support through the Ministry of Labour, Employment and Social Affairs, the National Employment Service, the Provincial Secretariat for Economy and Tourism and partially local self-government dominate. When it comes to the private sector and foreign sources of financing, apart from three commercial banks, one foreign agency for international development and still insufficiently recognized and established crowdsourcing initiatives, there are currently no other providers of financial instruments on the market.

Entrepreneurs and micro and small companies mostly participated in the survey, while medium-sized companies were poorly represented, and there was not a single large company, which indicates an insufficient capacity for growth and development of companies/organizations from the target group and their inability to market development. Additionally, more than a third of those surveyed declared that they are not financially self-sustained because they depend on external funding sources, predominantly on state aid and support. The fact that the vast majority of those surveyed in the past year financed themselves from the sale of their products and services on the market, and one-quarter through projects, is encouraging. The biggest expectations of the respondents regarding the offer of future funding sources are again towards the state, province, or local self-government, but also towards the business sector through the purchase of products and services and cooperation agreements with international development organizations and embassies.

The surveyed companies/organizations stated that they regularly or occasionally monitor contests and public calls intended for entrepreneurship and their target group, but that for the most part, they did not delegate a specific person for this in their organizational structure. When it comes to the self-assessment of the internal capacities of companies/organizations to independently respond to tenders and public calls, the average rating of the respondents (3.8) and the subsequent answer that they mostly rate the complexity of the requested documentation as challenging but feasible, or very demanding and complex, indicates that it would mean additional support when applying. Among the offered options for additional types of support, advisory services such as podcasts, manuals, instructions, examples, training and bonding with other supply chain companies, and media promotion were the most valued.

Among the sources of information about current competitions and public invitations, the websites of providers of financial resources, information provided by the state administration, e-mail, and professional and business associations dominate. Although the respondents rated the transparency and visibility of public tenders with an average score of 3, a third of them do not consider that tenders for entrepreneurship support are adequately communicated with their target group and suggest that communication could be improved through easier access to information, opening new communication channels and providing additional information support.

The results of the conducted mapping led to concrete conclusions that can be used to define the Program's advocacy goals aiming at improving the availability of financial instruments for entrepreneurs, companies for professional rehabilitation and employment of persons with disabilities and social enterprises. Tabular findings listing the current offer of financial instruments for companies/organizations from the target category will also be published on the portal dedicated to the employment of persons with disabilities in the form of a guide with practical information on sources of funding for entrepreneurship.

4. Kontekst istraživanja

Pitanje socijalnog uključivanja osoba sa invaliditetom u sve sfere društvenog života, uključujući i tržište rada ne ubraja se samo u domen vođenja aktivne socijalne politike na nacionalnom nivou, već i pod poštovanje osnovnih ljudskih prava¹.

Usvajanjem Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom² (2010) učinjen je značajan korak ka unapređenju inkluzije osoba sa invaliditetom kroz zapošljavanje i profesionalni razvoj, što predstavlja važan korak ka opštem društvenom i ekonomskom razvoju. Prema Zakonu, preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom (PPRZ) su pravna lica koje vrše poseban oblik zapošljavanja i radnog angažovanja osoba sa invaliditetom. Ova preduzeća danas su sastavni deo privrednog ambijenta i ispunjavaju dve važne funkcije: ekonomsku, koja podrazumeva poslovanje po tržišnim principima i socijalnu, koja je usmerena na stvaranje socijalne kohezije³. Njihov osnivač može da bude Republika Srbija, autonomna pokrajina, jedinica lokalne samouprave, privredno društvo, udruženje osoba sa invaliditetom ili drugo pravno ili fizičko lice, u cilju otvaranja novih radnih mesta i zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Član 36. Zakona takođe precizira da PPRZ osoba sa invaliditetom može obavljati delatnost pod uslovom 1) da ima u radnom odnosu na neodređeno vreme najmanje pet osoba sa invaliditetom; 2) da, u odnosu na ukupan broj zaposlenih, ima u radnom odnosu na neodređeno vreme najmanje 50% osoba sa invaliditetom, od čega najmanje 10% osoba sa invaliditetom koje mogu da se zaposle samo pod posebnim uslovima; 3) da ima odgovarajući prostor i odgovarajuću tehničku i drugu opremu za radno osposobljavanje i rad osoba sa invaliditetom; 4) da ima zaposlena stručna lica za radno osposobljavanje i profesionalnu rehabilitaciju osoba sa invaliditetom⁴; 5) da ima dozvolu za obavljanje delatnosti koju izdaje ministarstvo nadležno za poslove zapošljavanja.

Zakon o socijalnom preduzetništvu⁵ (2022) donet je sa ciljem da uredi i unapredi ovu oblast i na sistemski način obezbedi integraciju društveno osetljivih grupa u privredni život kroz objedinjavanje dobitne i odgovorne orientacije. Naime, socijalna preduzeća se ne osnivaju samo na temelju pružanja usluge ili proizvodnje dobara, već oko ideje da se u postojećem ekonomskom sistemu dobit iskoristi za rešavanje nekog društvenog problema. Ova preduzeća često angažuju socijalno isključene osobe, poput osoba sa invaliditetom, čime doprinose zapošljavanju, inkluziji i smanjenju nejednakosti.

Pored preduzeća koja zapošljavaju ili radno integrišu osobe sa invaliditetom, nezaposleni iz ove kategorije mogu postati preduzetnici i iskoristiti subvencije za samozapošljavanje koje nudi Nacionalna služba za zapošljavanje (NSZ). Subvencije za samozapošljavanje nezaposlenih osoba sa invaliditetom mogu se iskoristiti za osnivanje radnje, zadruge ili drugog oblika preduzetništva, kao i osnivanja privrednog društva ukoliko osnivač u njemu zasniva radni odnos⁶. Ovaj vid bespovratne državne pomoći koristilo je 108 nezaposlenih osoba sa invaliditetom na evidenciji NSZ u 2022. godini, a među korisnicima, blago je dominirao ženski pol (54%), kao i osobe koje posao traže duže od 12 meseci (54%)⁷.

1 Univerzalna deklaracija ljudskih prava Ujedinjenih nacija – član 23, www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights

2 Videti: www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_profesionalnoj_rehabilitaciji_i_zaposljavanju_osoba_sa_invaliditetom.html

3 Izvor: Šunderić, Žarko (2015), Uloga institucija u stvaranju socijalne kohezije, csp.org.rs/sr/assets/publications/files/ZarkoSunderic-SocijalnaKohezija-KNJIGA.pdf

4 Konkretno, jedno lice za izvođenje praktične nastave i obuke za poslove za koje se osposobljavaju osobe sa invaliditetom, jedno lice za poslove pružanja profesionalne asistencije zaposlenim osobama sa invaliditetom i jedno lice - savetnika za integraciju na radnom mestu.5 „Službeni glasnik RS”, br. 36/2009 i 32/2013 i 14/2022)

5 Videti: www.propisi.net/zakon-o-socijalnom-preduzetnistvu/

6 Videti: https://www.nsz.gov.rs/live/trazite-posao/dok-trazite-posao/programi/subvencija_za_samozapo_ljavanje.cid255

7 Videti: <https://www.nsz.gov.rs/sadrzaj/izvestaj-i-program-rada-nsz/4109>

Mapiranje i analiza dostupnih finansijskih instrumenata za razvoj preduzetništva, sa fokusom na PPRZ osoba sa invaliditetom i socijalna preduzeća realizuje se u okviru programa "Posao po meri: Ekonomsko osnaživanje osoba sa invaliditetom" koji finansira Američka agencija za međunarodni razvoj (USAID), a sprovodi Forum mladih sa invaliditetom⁸. Partneri na projektu su Smart kolektiv, Fondacija Ana i Vlade Divac, Caritas Srbije i Centar za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije.

Opšti cilj programa je da se omogući ekonomsko osnaživanje osoba sa invaliditetom u Srbiji na ravnopravnoj osnovi sa ostalima, uključujući i jednak pristup zapošljavanju na tržištu rada i radnom okruženju koje je otvoreno, inkluzivno i dostupno osobama sa invaliditetom. Ovaj opšti cilj će se postići kroz 3 specifična cilja: 1) unaprediti razvoj radne snage tako da osobe sa invaliditetom imaju veštine i znanja neophodne da obezbede posao; 2) podsticati preduzetništvo za osobe sa invaliditetom tako da imaju pristup kapitalu, tržištima, tehničkoj pomoći i mrežama na ravnopravnoj osnovi sa ostalima; 3) podsticati razvoj povoljnog okruženja koje odgovara inkluzivnom ekonomskom razvoju za osobe sa invaliditetom.

Posledično, sprovedeno mapiranje i analiza dostupnih finansijskih instrumenata namenjenih preduzećima/organizacijama koja zapošljavaju i/ili ekonomski osnažuju osobe sa invaliditetom ima za cilj kreiranje preporuka za unapređenje preduzetništva, održivosti i razvoja PPRZ osoba sa invaliditetom i socijalnih preduzeća, i koristiće se na dalje za definisanje zagovaračkih ciljeva Programa. Za kraj, nalazi će biti objavljeni na portalu posvećenom zapošljavanju osoba sa invaliditetom (www.zaposljavanje.fmi.rs) u vidu vodiča sa praktičnim informacijama o aktuelnim izvorima finansiranja preduzetništva.

5. Ciljevi analize i metodologija

Jedan od osnovnih preduslova samostalnosti i održivosti PPRZ osoba sa invaliditetom i socijalnih preduzeća je da imaju adekvatan pristup izvorima finansiranja za pokretanje i razvoj biznisa. Posledično, ulaganjem u preduzeća/organizacije iz pomenute ciljne grupe ostvaruje se povećanje zapošljivosti osetljivih društvenih grupa i doprinosi razvoju lokalne zajednice.

U svrhu sprovedene analize, pod izvorima finansiranja (finansijskim instrumentima) obuhvaćeno je kreditiranje, lizing, subvencije i bespovratna sredstva koja se mogu koristiti za npr. materijalna ulaganja (kupovina, renoviranje ili proširenje materijalne imovine), nematerijalna ulaganja (troškovi istraživanja i razvoja, kupovina licenci, softvera, alata), obrtna sredstva, refundaciju troškova nabavke i zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Pored toga, mapirani su i izvori finansiranja za pokretanje preduzetništva (radnje, zadruge) ili privrednog društva, kao i vidovi nefinansijske podrške.

Istraživanje dostupnih finansijskih instrumenata sprovedeno je u tri faze:

1. mapiranje i analiza finansijskih instrumenata koja su na raspolaganju preduzećima/organizacijama iz ciljne grupe;
2. elektronska anketa namenjena PPRZ osoba sa invaliditetom, socijalnim preduzećima i udruženjima koja ekonomski osnažuju osoba sa invaliditetom, kako bi se sagledala informisanost

8 Videti: fmi.rs/projekti/posao-po-meri-ekonomsko-osnazivanje-osoba-sa-invaliditetom/

ciljne grupe o aktuelnoj ponudi namenjenoj preuzetništvu, podrška koja im je potrebna i ograničenja sa kojima se suočavaju, kao i da li se u sklopu programa finansiranja nude vidovi nefinansijske podrške (obuke, mentorstva, studijske posete, uključivanje u dobavljačke lancе, razvoj korporativnog upravljanja, itd);

3. dubinski intervjui sa odabranim preduzećima na strani ponude i tražnje izvora finansiranja, radi sveobuhvatnijeg razumevanja prednosti i ograničenja dostupnih finansijskih instrumenata.

6. Analiza dostupnih finansijskih instrumenata i potreba ciljne grupe

6.1 Mapirani izvori finansiranja preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom i socijalnih preduzeća

U nastavku, data je analiza dostupnih finansijskih instrumenata za finansiranje preuzetništva, sa akcentom na ciljnu grupu - PPRZ osoba sa invaliditetom i socijalna preduzeća. Urađena je njihova podela po izvorima finansiranja (domaći/strani, privatni/javni izvori finansiranja) i po vrsti finansijskih instrumenata (kreditiranje, refundacija troškova, subvencije, grantovi, grupno finansiranje). Takođe je dat prikaz namene dodeljenih sredstava, uslova za apliciranje, potrebne dokumentacije, perioda otplate, maksimalnog i minimalnog iznosa finansiranja, nefinansijske podrške, njihovih prednosti i ograničenja.

Od **bankarskih izvora finansiranja**, u momentu mapiranja aktuelne su ponude Erste, Unicredit i OTP banke iz evropskih fondova. Ostale banke na tržištu nude izvore finansiranja za razvoj preuzetništva i malog biznisa⁹, gde ne ističu posebno preduzeća/organizacije iz ciljne grupe.

Program socijalnog bankarstva Erste bank

Najčešća namena do sada odobrenih kredita je kupovina poslovnih prostorija/objekata i osnovnih sredstava (mašine, oprema). Pored finansiranja, nude i korisne vidove nefinansijske podrške kroz mentorstva¹⁰ i edukativnu platformu. Program socijalnog bankarstva promoviše se preko veb sajta banke, na okruglim stolovima, radionicama i konferencijama namenjenim ciljnoj grupi na nacionalnom i na lokalnom nivou. Dodatno, nastoje da promovišu Program koristeći uspešne priče svojih klijenata kao promotera, kako bi ohrabrili ostala preduzeća/organizacije iz ciljne kategorije da razmotre ovaj vid finansiranja¹¹.

9 Videti: <https://www.kredium.rs/blog/krediti-za-mali-biznis>

10 Erste Program socijalnog bankarstva pružio je do danas 77 mentorskih sesija klijentima.

11 U dosadašnjem kreditnom portfelju banka nema PPRZ osoba sa invaliditetom, jer su kroz razgovore sa ovom ciljnom grupom došli do saznanja da su prevashodno usmereni na državne vidove (bespovratne) pomoći.

Tabela 1. Bankarski izvori finansiranja PPRZ osoba sa invaliditetom i socijalnih preduzeća u prvom kvartalu 2023.

Ponuđač	 		
Izvor finansiranja	Domaći, privatni (sufinansirani iz evropskih fondova)		
Vrsta i naziv finansijskog instrumenta	Kreditiranje Program socijalnog bankarstva Korak po korak	Kreditiranje EIB krediti za projekte sa društvenom odgovornošću	Kreditiranje EASI program - Krediti za Mali biznis ¹²
Korisnici	Preduzeća/organizacije koja ostvaruju pozitivni uticaj na društvo i zajednicu - startap preduzeća, PPRZ osoba sa invaliditetom i socijalna preduzeća, organizacije civilnog društva (NVO) ¹³	Mikro, mala i srednja preduzeća (po EU definiciji ¹⁴) sa manje od 250 zaposlenih i 50 miliona evra godišnjih prihoda ili 43 miliona evra vrednosti imovine u trenutku podnošenja zahteva za kredit. Dodatno: kreditirana preduzeća u toku trajanja kredita ostvaruju društveni uticaj definisan kroz tri kategorije - jednakost žena, uključivanje mladih i osoba sa invaliditetom u tržište rada.	Pravna lica i preduzetnici koji imaju do 9 zaposlenih, registrovani u Srbiji.
Namena	Namenski krediti za trajna obrtna sredstva i investicije za pokretanje i razvoj malog biznisa, povećanje zapošljivosti i doprinos razvoju lokalne zajednice.	Materijalna ulaganja – kupovina, renoviranje ili proširenje materijalne imovine, uključujući troškove razvoja i planiranja tokom faze izgradnje; kupovina imovine osim nekretnina (kao što je građevinska oprema u cilju davanja u zakup trećim licima); Ulaganja u nematerijalnu imovinu – troškovi istraživanja i razvoja, skupovina licenci, softvera i drugih prava; Obrtna sredstva.	1. EASI kredit za obrtna sredstva: finansiranje likvidnosti i obrtnih sredstava 2. EASI investicioni kredit: finansiranje investicija i drugih troškova koji se mogu smatrati delom istog projekta
Uslovi	Da posluju duže od 2 godine (uz izuzetak start-up firmi), ostvaruju pozitivan uticaj na razvoj društva, imaju uredan Kreditni biro i nemaju blokadu računa u prethodnih 12 meseci.	Procena finansijske pozicije klijenta i budućeg poslovanja koja služi za definisanje ključnih indikatora učinka koje klijent treba da ispuni da bi se procenio njegov društveni uticaj i nakon otplate kredita isplatio grant.	Minimalni iznos učešća iznosi od 20-25% u odnosu na ukupnu investiciju.
Dokumentacija	Zahtev na memorandumu sa osnovnim informacijama o preduzeću, o iznosu, nameni i ročnosti traženog kredita; radne biografije vlasnika i direktora; ugovori sa kupcima...	Finansijski izvestaji (zvanična godina + poslednji raspoloživi presek); Kartice kupaca i dobavljača (zvanična godina + poslednji raspoloživi presek); Saglasnost za povlačenje podatka iz Kreditnog biroa.	Potrebna sredstva obezbeđenja: menice klijenta i vlasnika, garancija Evropskog Investicionog Fonda.

12 Videti: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1081>

13 Poput npr. za pružanje socijalne pomoći i usluga nege, zdravstvenih i socijalnih usluga, socijalnog stanovanja, obezbeđivanje radnog prostora za druga preduzeća i / ili socijalna preduzeća, proizvodnju i distribuciju zdrave i/ili pristupačne hrane, pružanje inkluzivnih i održivih usluga i sadržaja za turizam, sport, rekreaciju i dobrobit, i za učešće u digitalnom društву.

14 Definicija koju banka koristi u proceni veličine preduzeća: https://single-market-economy.ec.europa.eu/smes/sme-definition_en

	<p>... dobavljačima i donatorima (grantovi); zvanični finansijski izveštaji za poslednje dve godine; bruto bilans ne stariji od 30 dana i kartice kupaca i dobavljača sa istim datumom; potvrda o izmirenim poreskim obavezama.</p> <p>Dodatno: saglasnost za preuzimanje izveštaja Kreditnog biroa, reference i projekti sa donatorima u zadnje 2-3 godine, podaci o prihodima od komercijalnih aktivnosti, planirani budžet i izvori finansiranja za period trajanja kredita.</p>		
Rok / period otplate	Kredit za trajna obrtna sredstva: maksimalni rok od 36 meseci.	Minimalni rok dospeća od 2 godine (stvarni rok kredita zavisi od tehničko-ekonomskog trajanja finansiranog projekta). Maksimalna ročnost kredita 7 godina uključujući i grejs period ukoliko ga ima.	Krediti za za obrtna sredstva: od 24 do 36 meseci u zavisnosti od dužine poslovanja firme. Investicioni krediti: od 36 do 60 meseci.
Iznos	Maksimalni iznos kredita zavisi od finansijskih rezultata preduzeća i kreditne sposobnosti.	Maksimalni iznos je 25 miliona evra.	Maksimalni iznos pojedinačnog kredita je €25.000.
Nefinansijski deo	Finansijska edukacija (platforma korakpokorak.rs sa 9 edukativnih modula – svaki za po jedan segment biznis plana). Dodatno, portal za unapređenje finansijske pismenosti ersteznali.rs. Mentorska podrška u vidu biznis mentora u periodu od godinu dana, kako bi pomagao u razvoju poslovanja, postavljanju i praćenju ciljeva.	Banka je angažovala specijalizovane konsultante na projektu koji pružaju dodatnu podršku klijentima u cilju edukacije.	Mogućnost edukacije i mentorstva u saradnji sa poslovnim partnerima banke, kao i korišćenja njihovih usluga po beneficiranim cenama (PKF d.o.o. za reviziju, konsalting i računovodstvo, ICT Hub centar za inovacije i tehnološko preduzetništvo, DNA Communications reklamna agencija i New Media Team agencija za odnose s javnošću, Bizplaner računovodstveni softver, Stanković&Partneri advokatska kancelarija).
Prednosti	Grejs period do 12 meseci, tokom kojeg klijenti plaćaju samo trošak kamate.	Povoljne kamatne stope u poređenju sa standardnim kreditnim stopama za najmanje 15 baznih poena na EIB deo finansiranja i povraćaj sredstava (grant) na EIB-ov deo finansiranja nakon otplate kredita, za ona preduzeća koja ispunе dogovorene ciljeve posvećenih poboljšanju društvenog uticaja.	Grejs period od 3 do 6 meseci u zavisnosti od dužine poslovanja firme (za kreditiranje obrtnih sredstava), ili od 6 do 12 meseci (za investicione kredite).
Ograničenja	Banka u nekim slučajevima u zavisnosti od iznosa i namene kredita i procene rizika može tražiti i dodatno sredstvo obezbeđenja (npr. menicu preduzeća ili vlasnika).	Politika rizika banke kao najčešći razlog odbijanja kreditnih aplikacija.	Zahteva se učešće.

U momentu mapiranja državnih izvora finansiranja namenjenih ciljnoj grupi preduzeća/ organizacija, aktuelni su bili konkursi za refundaciju troškova nabavke i nematerijalnog ulaganja Ministarstva za rad, boračka i socijalna pitanja, Pokrajinskog sekretarijata za privredu i turizam, kao i subvencije Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ) za samozapošljavanje osoba sa invaliditetom i subvencije zarada za osobe sa invaliditetom bez radnog iskustva.

НАЦИОНАЛНА СЛУЖБА
ЗА ЗАПОШЉАВАЊЕ

Subvencije NSZ za samozapošljavanje osoba sa invaliditetom

Dodeljuju se nezaposlenima koji se vode na evidenciji NSZ u jednokratnom iznosu radi osnivanja radnje, zadruge ili drugog oblika preduzetništva, kao i za osnivanje privrednog društva ukoliko osnivač u njemu zasniva radni odnos. Uz bespovratnu finansijsku podršku, NSZ nudi i dvodnevnu obuku „Put do uspešnog preduzetnika“. NSZ takođe nudi poslodavcima i subvencije zarada za osobe sa invaliditetom bez radnog iskustva, koje se mogu koristiti 12 meseci od dana zasnivanja radnog odnosa na neodređeno vreme sa osobom sa invaliditetom, u visini od 75% ukupnih troškova zarade sa pripadajućim doprinosima za socijalno osiguranje.

Pored subvencija na nacionalnom nivou, isti vid podrške nudi se i preko jedinica lokalne samouprave, poput npr. Grada Sombora i njihovog godišnjeg javnog poziva poslodavcima za dodelu subvencije za zapošljavanje nezaposlenih lica iz kategorije teže zapošljivih¹⁵; Grad Beograd i filiala NSZ raspisuju godišnji javni poziv nezaposlenima za dodelu subvencija za samozapošljavanje¹⁶; Grad Bor i filiala NSZ imaju godišnji javni pozive nezaposlenima za dodelu subvencija za samozapošljavanje, uključujući osobe sa invaliditetom¹⁷.

Osim navedenih javnih konkursa namenjenih ciljnoj kategoriji, podršku preduzetništvu pruža i Fond za razvoj Republike Srbije, koji nudi veliki broj različitih kredita, a povremeno i bespovratna sredstva, gde se posebno izdvajaju start up krediti i investicioni krediti sa niskom kamatnom stopom¹⁸. Osim Fonda, Razvojna agencija Srbije nudi Program podrške malim i srednjim preduzećima za nabavku opreme¹⁹, u saradnji sa Ministarstvom privrede Republike Srbije, odabranim bankama i lizing kompanijama.

Pored republičkog, finansiranje preduzetnika i MSP operativnih u pokrajini pruža i Razvojni fond Vojvodine²⁰, poput dugoročnih kredita za investiciono ulaganje, dugoročnih kredita za trajna obrtna sredstva i kratkoročnih kredita za obrtna sredstva. Razvojna Agencija Vojvodine nudi različite programe finansiranja na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou, kao i trenutne aktuelne konkurse Evropske Unije. Poseban akcenat stavljuju na inovacije i tehnološki razvoj kroz podršku privrede, poljoprivrede, energetike, turizma i ruralnog razvoja. Finansiranje nude

15 Videti: <https://www.sombor.rs/aktuelnosti/javni-pozivi/javni-poziv-poslodavcima-za-dodelu-subvencije-za-zaposljavanje-nezaposlenih-lica-iz-kategorije-teze-zaposljivih-u-2022-godini/>

16 Videti: <https://www.nsz.gov.rs/sadrzaj/javni-konkursi-beograd/8764>

17 Videti: <https://bor.rs/wp-content/uploads/2022/05/Javni-poziv-samozaposljavanje-2022-lapz-bor.pdf>

18 Videti: <https://fondzarazvoj.gov.rs/cir/proizvodi/start-up-krediti; https://fondzarazvoj.gov.rs/cir/proizvodi/podrska-investicijama-u-privredi>

19 Videti: <http://ras.gov.rs/program-podrske-malim-i-srednjim-preduzećima-za-nabavku-opreme>

20 www.rfapv.rs/?page_id=3347; www.rfapv.rs/?page_id=556; www.rfapv.rs/?page_id=3315; www.rfapv.rs/?page_id=3329

21 <https://rav.org.rs/sr/javni-pozivi-i-konkursi/>; rav.org.rs/sr/privreda/

i ostale Regionalne razvojne agencije²², poput npr. Regionalne agencije za ekonomski razvoj Šumadije i Pomoravlja²³ koja objavljuje projekte za podsticanje zapošljavanja mlađih, žena i ranjivih grupa sa teritorije Pomoravskog okruga.

Konačno, dobar izvor informacija o javnim pozivima za podršku preduzetništvu daju internet prezentacije Ministarstva privrede²⁴ i lokalnih samouprava koje se mogu pratiti i pretraživati shodno lokaciji biznisa. Naime, pored javnih poziva za samozapošljavanje koje raspisuje Nacionalna služba za zapošljavanje u toku kalendarske godine se raspisuju i javni pozivi u saradnji sa jedinicama lokalne samouprave, kao i javni pozivi koje raspisuju lokalne samouprave uz tehničku podršku Nacionalne službe za zapošljavanje.

Od ostalih informacionih portala za informisanje ciljne grupe o objavljenim konkursima i grantovima, vredi izdvojiti „Vodič kroz potencijalne izvore finansiranja“ Građanskih inicijativa²⁵, i pozive i konkurse koje objavljuje Unija poslodavaca Srbije²⁶.

Tabela 2. Državna, regionalna i lokalna podrška razvoju preduzetništva namenjena PPRZ osoba sa invaliditetom i socijalnim preduzećima u prvom kvartalu 2023.

Ponuđač	 Влада Републике Србије МИНИСТАРСТВО ЗА РАД, ЗАПОШЉАВАЊЕ, БОРАЧКА И СОЦИЈАЛНА ПИТАЊА	 НАЦИОНАЛНА СЛУЖБА ЗА ЗАПОШЉАВАЊЕ	 РЕПУБЛИКА СРБИЈА АУТОНОМНА ПОКРАЈИНА ВОЈВОДИНА ПОКРАЈИНСКИ СЕКРЕТАРИЈАТ ЗА ПРИВРЕДУ И ТУРИЗАМ
Izvor finansiranja	Domaći, javni		
Vrsta i naziv finansijskog instrumenta	Refundacija troškova nabavke i nematerijalnog ulaganja „ Sredstva za poboljšanje uslova rada u PPRZ osoba sa invaliditetom “ (godišnji javni poziv)	Subvencija na nacionalnom nivou, s tim što se isti vid podrške nudi se i preko lokalne samouprave „ Subvencija za samozapošljavanje “ i „ Subvencija zarade za osobe sa invaliditetom bez radnog iskustva “	Refundacija troškova nabavke „ Годишњи јавни конкурс за дodelу бесповратних средстава привредним субјектима за допринос развоју социјалне економије АП Вojводине “
Korisnici	Preduće za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom	Nezaposlene osobe sa invaliditetom	PPRZ osoba sa invaliditetom; socijalne zadruge; socijalna preduće registrovana na teritoriji AP Vojvodine.
Namena	Refundacija plaćenih troškova repromaterijala, potrošnog, pomoćnog i kancelarijskog materijala i pretplata za digitalne alate/licence.	Osnivanje preduzetništva (radnje, zadruge) ili privrednog društva (ukoliko osnivač u njemu zasnuje radni odnos).	Refundacija troškova nabavke osnovnih sredstava (mašina/ oprema ²⁷) koja su kupljena i isplaćena u tekućoj poslovnoj godini (bez PDV-a, zavisnih troškova nabavke, ugradnje i obuke).

22 <http://ras.gov.rs/korisni-linkovi/regionalne-razvojne-agencije>

23 www.redasp.rs/realizovani-projekti.html

24 www.privreda.gov.rs/usluge/javni-pozivi; www.preduzetnistvo.gov.rs

25 [https://vodic.gradjanske.org/konkursi](http://vodic.gradjanske.org/konkursi)

26 poslodavci.rs/javni-pozivi-i-konkursi-2

27 Polovna osnovna sredstva se prihvataju samo ako nisu starija od pet godina i ako je priložena procena vrednosti ovlašćenog sudskog veštaka.

Uslovi	<p>Dozvola za obavljanje delatnosti preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom.</p>	<p>Osoba sa invaliditetom mora da bude prijavljena na evidenciju nezaposlenih NSZ; da je završila obuku za razvoj preduzetništva; da je izmirila sva dugovanja prema NSZ. Ukoliko se više nezaposlenih osoba sa invaliditetom udruži, svako lice pojedinačno podnosi zahtev za samozapošljavanje i ostvarivanje prava na subvenciju.</p>	<p>Nije ostvaren neto gubitak u prethodnoj poslovnoj godini; izmirene su obaveze javnih prihoda; u tekućoj i prethodne dve godine nije primljena de minimis državna pomoć (veća od 23.000.000 dinara zajedno sa traženim iznosom).</p>
Dokumentacija	<p>Fakture za plaćeni reprematerijal, potrošni i pomoći materijal i plaćene preplate za digitalne alate/licence zajedno sa izvodom iz banke; spisak zaposlenih i posebno osoba sa invaliditetom na poslednji kalendarski dan godine koja prethodi konkursu; poslednji bilans stanja i uspeha; plan poslovanja za prethodnu poslovnu godinu (narativni i finansijski) sa projekcijom planirane proizvodnje/prodaje i rezultatima poslovanja (po mesecima i za ukupan period); izveštaj o realizaciji plana poslovanja za prethodnu godinu (narativni i finansijski) sa iskazanim podacima o stepenu njegove realizacije; plan poslovanja za tekuću godinu (narativni i finansijski) sa projekcijom planirane proizvodnje/prodaje i rezultatima poslovanja (po mesecima i za ukupan period) i u oblasti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom; izjava da li je preduzeće za iste troškove dobilo i po kom osnovu državnu pomoć; izjava o svakoj drugoj pomoći koja je preduzeću dodeljena u poslednje dve godine (vrsta, iznos, davaoc, namena); dokaz o izmirenim porezima i doprinosima (uverenje Poreske uprave).</p>	<p>Popunjeno zahtev sa biznis planom na obrascu NSZ²⁸; dokaz o završenoj obuci za razvoj preduzetništva (u NSZ ili nekoj drugoj organizaciji²⁹); dokaz o vlasništvu poslovog prostora (ukoliko se raspolaže istim); rešenje o invalidnosti ili proceni radne sposobnosti za osoba sa invaliditetom (mogućnost zaposlenja ili održavanja zaposlenja). Dodatno, obaveze iz ugovora podrazumevaju da se delatnost za koju je odobrena subvencija obavlja kao osnovna, da se izmiruju doprinosi za socijalno osiguranje najmanje 12 meseci (sa mogućnošću privremenog prekida delatnosti prema rešenju APR-a), da se omogući NSZ praćenje realizacije ugovornih obaveza i uvid u obavljanje delatnosti, kao i da se NSZ obavesti o svim promenama značajnim za realizaciju ugovora (u roku od 8 dana od nastanka promene).</p>	<p>Popunjeno i potpisano obrazac prijave na javni konkurs; izvod o registraciji (APR); kopija dozvole za obavljanje delatnosti u okviru profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom ili osnivački akt socijalne zadruge/socijalnog preduzeća (APR); uverenje Centralnog registra obaveznog socijalnog osiguranja o broju zaposlenih lica; uverenje Poreske uprave o izmirenim dospelim obavezama (porezi i doprinosi); finansijski izveštaji (bilansi stanja i uspeha, statistički izveštaj); račun otpremnika/ugovor za kupovinu maštine/opreme; izvod iz banke o izvršenom plaćanju za celokupnu vrednost kupljene maštine/opreme; dokaz o dobijenim nagradama za postignut kvalitet proizvoda/usluga.</p>
Iznos	<p>Maksimalni iznos po preduzeću (za 2022. godinu) bio je 5.000.000 dinara. Dodatno, 70% od ukupnog budžeta raspoređuje se svim preduzećima prema broju zaposlenih osoba sa invaliditetom, dok se 30% raspoređuje preduzećima koja su poslovnu godinu završila sa pozitivnim poslovnim rezultatom.</p>	<p>Jednokratni iznos od 330.000 dinara.</p>	<p>Od 250.000 do 500.000 dinara u visini do 80% od fakturne vrednosti. Dodatno, maksimalno 3 komada maština/opreme, i to od najviše dva različita dobavljača.</p>

28 Nije propisan uniformni obrazac za biznis plan.

29 Npr. Centar za razvoj preduzetništva.

Nefinansijski deo	Nema	Obuka za razvoj preduzetništva kao deo konkursne dokumentacije.	Nema
Prednosti	Bespovratna sredstva	Bespovratna sredstva	Bespovratna sredstva
Ograničenja	Obimna dokumentacija. Ne finansiraju se početnici u biznisu.	Državna podrška nije uvek dovoljna za finansiranje svih aplikacija pristiglih na konkurs. Mali iznos dodeljenih sredstava.	Korisnici moraju da posluju na teritoriji AP Vojvodine. Ne finansiraju se početnici u biznisu.

Na dalje, u nastavku slede prikazi finansijskih instrumenata namenjenih ciljnoj grupi koje nude strane razvojne agencije, fondacije, kao i crowdfunding inicijative za razvoj preduzetništva.

Tabela 3. Grantovi stranih razvojnih agencija namenjeni PPRZ osoba sa invaliditetom i socijalnim preuzećima u prvom kvartalu 2023.

Ponuđač	 USAID OD AMERIČKOG NARODA
Izvor finansiranja	Inostrana državna pomoć
Vrsta i naziv finansijskog instrumenta	Bespovratno finansiranje „Dodela grantova iz Fonda za transformaciono partnerstvo i inovacije (TPI) – projekat „Velika mala privreda“
Korisnici	MSP, a posebno u sektorima poljoprivrede i prehrambene industrije, proizvodnje mašina i opreme, sa fokusom na oblasti digitalizacije, zelene ekonomije i kreativnih industrija. Na projekat se mogu prijaviti organizacije, pružaoci usluga za podršku poslovanju, pružaoci finansijskih usluga, udruženja, istraživačke i obrazovne institucije koje mogu da predlože kreativne i inovativne tehničke pristupe kojima se pruža podrška ostvarenju ciljeva i rezultata Projekta.
Namena	Mobilizacija resursa dostupnih na lokalnom nivou kroz unapređenje produktivnosti i profitabilnosti MSP ³⁰ ; proširenje tržišta i povećanje obima izvoza ³¹ ; povećanje upotrebe finansijskih instrumenata u sektoru MSP; razvoj diverzifikovane radne snage sa odgovarajućim veštinama.

30 Unapređenje informisanja i izrada alata za komunikacije u pogledu svih dostupnih programa za razvoj MSP; Pružanje podrške za pristup MSP svim relevantnim informacijama; Proširenje obima saradnje između aktera u lancima snabdevanja (npr. malih proizvođača iz regiona i maloprodaje); Razvoj mehanizama nabavke u cilju unapređenja lanaca snabdevanja u regionima na koje je Projekat usmeren; Unapređenje investicija MSP u rukovodenje, efikasnost, inovacije, podizanje kvaliteta proizvoda i inkluzivni razvoj radne snage potrebne za rast obima poslovanja i održivu integraciju u lance snabdevanja visoke vrednosti; Edukacija u pogledu tehnologija sa ciljem predstavljanja tehnologija i obuke; Izgradnja kapaciteta za istraživanje i razvoj radi stvaranja novih, rebrandiranih i inovativnih proizvoda; Implementacija IKT rešenja, integrisanih tehnologija i drugih visokotehnoloških rešenja u procese proizvodnje, podsticanje digitalizacija i razvoj „zelene“ ekonomije.

31 Istraživanje tržišta i promotivne aktivnosti na izvoznim i domaćim tržištima putem organizacije ili učešća na sajmovima i skupovima radi otkrivanja tržišta; Povezivanje sa naučno-istraživačkim ili javnim organizacijama i poslovnim udruženjima u cilju sticanja naprednih znanja o upravljanju lancima snabdevanja, kontroli kvaliteta proizvoda i uvođenju novih proizvoda/sorti u skladu sa potrebama tržišta; Jačanje dobavljačkih veza između nosilaca lanaca snabdevanja i MSP u cilju unapređenja standarda proizvodnje; Pružanje podrške za sertifikaciju i unapređenje pristupa tržištima za MSP; Unapređenje pristupa elektronskim kanalima prodaje/e-trgovini.

Uслови	Analiza u kojoj meri će se doprineti ostvarenju ciljeva Projekta i postići rezultati čije ostvarenje je moguće verifikovati. Aplikanti bi trebalo da navedu kako se njihovim predlozima planira uključivanje drugih pružalaca usluga i zainteresovanih aktera u realizaciju aktivnosti kroz kreiranje kolaborativnih mreža ili partnerstva i kako će se osigurati uključenost žena, mladih i pripadnika marginalizovanih grupa. Takođe bi trebalo da dokažu da imaju kapacitet da upravljaju grantom i moraju dostaviti dokaz o svojoj sposobnosti da obezbede sufinsaniranje u iznosu od najmanje 30% (u naturi ili gotovom novcu, investicijama ili kapitalu). Pored tога, организација треба да буде јавно регистрована најмање три године (извод из APR-а, изузетак: новоосноване организације чији су власници/руководиоци жене и/или млади, или ако се предложи иновативни приступ ради подршке остваривању циља Пројекта); да докаже способност, стручне компетенције и квалификације за допринос остваривању циљева Пројекта; поседује одговарајући капацитет за финансијско, административно и техничко управљање и стабилне изворе финансирања довољне за реализацију активности током периода за који се грант додељује и након његовог истека; да води пословне књиге по принципу двојног књиговодства и изказује нето добит у билансима успеха за претходне две године.
Dokumentacija	<p>Podnošenje Godišnje programske izjave, popunjavanje Obrasca prijave i Obrasca izjave. Pored тога, у фази разматрања пројекта доставља се:</p> <ul style="list-style-type: none"> - детаљни буџет са обrazloženjem трошкова и информацијама о sufinsaniranju; - називи односно имена оснивача и чланова органа управљања организације; - биографије кљуčних запослених; - примерак органограма организације; - примерак документа о политикама и процедурима организације у погледу запослених; - финансијски извештаји организације за претходне три године или изводи из банке, и потврде о ликвидности (за микро предузећа и предузеће); - потписани примерци Izjave у погледу финансирања тероризма и других relevantnih izjava.
Period granta	Konkurs је отворен до 27. aprila 2023. godine. Оčekuje се отварање новог циклуса.
Iznos	<ul style="list-style-type: none"> - Od 10.000 do 30.000\$ за микро правна лица/предузеће, консултанте, пруžaoce usluga obuke i savetodavnih usluga, poslovna udruženja (uključujući zadruge), NVO i друге учеснике на тржишту. - Od 30.000 do 50.000\$ за MSP, пруžaoce usluge подршке poslovanju, научно-истраживачке, академске и образовне организације, струковна удружења, NVO и друге учеснике на тржишту. - Od 50.000 do 100.000\$ за средња и велика правна лица/privredne subjekte, секторска удружења, носиоце сектора и организације за пружање подршке poslovanju.
Nefinansijski deo	Моže да буде део финансирања уколико доприноси циљевима пројекта.
Prednosti	Visina добијених финансијских средстава је већа од осталих понуда на тржишту.
Ograničenja	Veoma заhtevан и kompleksan proces apliciranja, за који је потребно стручно лице. Пrijave se dostavljaju isključivo na engleskom jeziku. Neophodno је sufinsaniranje u iznosu od najmanje 30%.

Tabela 4. Domaće i međunarodne fondacije – program i grant namenjen solidarnim preduzetnicima u prvom kvartalu 2023.

Ponuđač	
Izvor finansiranja	Domaći, privatni (iz inostranih izvora finansiranja)
Vrsta i naziv finansijskog instrumenta	Zelene preduzetničke ideje koje podržavaju životnu sredinu i održivi razvoj. <u>Program „Zelene ideje“</u>
Korisnici	Pravna lica - udruženja, fondacije, zadužbine, zadruge i privredna društva (ortačka društva, komaditna društva, društva sa ograničenom odgovornošću i akcionarska društva) čiji su zakonski zastupnici, članovi i/ili osnivači domaća fizička ili pravna lica koja planiraju da postanu solidarni preduzetnici ili su u solidarnom preduzetništvu početnici i čija godišnja neto dobit ne prelazi 1,2 miliona RSD.
Namena	Zelene ideje koje se podržavaju doprinose ciljevima održivog razvoja: 2. Svet bez gladi; 7. Dostupna i obnovljiva energija; 8. Dostojanstven rast i ekonomski razvoj; 11. Održivi gradovi i zajednice; 12. Odgovorna potrošnja i proizvodnja; 13. Akcija za klimu i 15. Život na zemlji. Npr. tehnološke inovacije, eko turizam, skladištenje i transport u ambalaži od recikliranih materijala, proizvod ili usluga čija potrošnja dovodi do promene ponašanja potrošača, ekološko obrazovanje, održivo stanovanje, reciklirani nameštaj, otvaranje radnih mesta kroz biciklističke ture, i sl. Za dobitnike novčane donacije ne postoje ograničenja u vrsti i obimu aktivnosti koje će biti finansirane, tj. mogu se predstaviti svi neophodni troškovi za pokretanje ili razvoj solidarnog preduzeća (kupovina opreme, materijala, građevinski radovi, različite konsultantske usluge i sl.).
Uslovi	Pravno lice (registrovano ili u postupku registracije), neto dobit u prethodnoj poslovnoj godini nije veća od 1,2 miliona RSD ³² , aktivnosti i vizija preduzeća su u skladu sa idejom sa kojom se prijavljuje (sa pravnog aspekta za obavljanje delatnosti i sa aspekta vrednosti koje se promovišu u posovanju).
Dokumentacija	Bilans uspeha kojim se dokazuje da neto dobit za prethodnu godinu nije veća od 1,2 miliona RSD, prijavni formular i tabela sa projektovanim budžetom . Uz formular nudi se detaljno Uputstvo za popunjavanje, kao i Definicije i objašnjenja ključnih pojmljova . Ukoliko solidarni preduzetnik prođe u drugi krug i učestvuje na nacionalnom Forumu za zelene ideje, dostavlja aplikacioni paket B (prošireni Prijavni formular i budžet).
Period granta	Konkurs je otvoren do 10. maja 2023. godine i obnavlja se na godišnjoj osnovi. Period trajanja ugovora o donaciji je od 9 do 12 meseci.
Finansijski deo	Prvoplasirani, drugoplasirani i trećeplasirani solidarni preduzetnici na nacionalnom Forumu za zelene ideje (vidi: Nefinansijski deo) dobijaju donaciju od 5.000 USD za razvoj solidarnog preduzeća prema planu definisanom u aplikacionom paketu B. Nagradeni solidarni preduzetnici potom učestvuju na regionalnom takmičenju Zelene ideje Balkana na kome se takmiče za dodatni fond od ukupno 40.000 USD (pojedinačne nagrade su od 5.000 do 10.000 USD) u kategorijama koncept zelene ideje (1) i razvijena zelena ideja (2).
Nefinansijski deo	Dvodnevna obuka o solidarnom preduzetništvu za ideje koje su ušle u uži krug (do 12 solidarnih preduzenika na osnovu bodovanja programskog tima Trag fondacije). Mentorstvo za predstavljanje ideje (prezentacije) na regionalnom takmičenju Zelene ideje Balkana.

³² Neto dobit kao rezultat prihoda koji su ostvareni na osnovu privredne delatnosti organizacije (ne računaju se članarine, dotacije, donacije, subvencije).

Prednosti	Aplikanti se mogu prijaviti bez obzira da li tek planiraju da postanu solidarni preduzetnici ³³ ili su početnici ³⁴ .
Ograničenja	Namena je ograničena na ekološke projekte. Finansiraju se samo tri projekta/solidarna preduzetnika. Preduzetnici sa registrovanom radnjom ne mogu da se prijave, kao ni poljoprivredna gazdinstva. Neto dobit ne veća od 1,2 miliona RSD.

Tabela 5. Crowdfunding³⁵ inicijative za razvoj preduzetništva

Ponuđač			
Izvor finansiranja	Domaći, privatni		
Vrsta i naziv finansijskog instrumenta	Grupno finansiranje određenog projekta ili poslovnog ulaganja	Grupno finansiranje ekoloških, preduzetničkih, kreativnih i održivih projekata „Donacijski ili nagradni crowdfunding“	Grupno finansiranje dobrotvornih projekata neprofitnih organizacija
Korisnici	„Startap preduzeća sa inovativnim proizvodima i uslugama; finansiranje mikro i MSP.	Fizička ili pravna lica registrovana u Srbiji.	Neprofitne organizacije registrovane u Srbiji – udruženja i fondacije.
Namena	Malom biznisu se omogućava nov način finansiranja pokretanjem kampanje za prikupljanje sredstava. Investitorima se pruža prilika da investiranjem putem subordiniranog (podređenog) zajma obezbede kapital biznisu i ostvare finansijsku dobit. S obzirom da svojim ulogom učestvuju u poslovnom riziku, ostvaruju pravo da od biznisa dobijaju osnovnu i bonus kamatnu stopu (na bazi ostvarene dobiti), ukoliko njihovo poslovanje bude uspešno	Finansiranje ideje, proizvoda ili projekta od opštег značaja iz sledećih oblasti: podrška regionalnom razvoju i zapošljavanju, zaštita životne sredine, stvaralaštvo u oblasti kulture i umetnosti, razvoj nauke i istraživanja, stvaranje i razvoj civilnog društva, zaštita ljudskih prava, organizacija događaja od opšteg značaja, razvoj obrazovanja.	Podržavaju se humanitarne i razvojne kampanje kojima se unapređuje zajednica u različitim društvenim oblastima i koje imaju širi društveni uticaj (npr. renoviranje javnih prostora za društvene i kulturne centre, ulaganje u ekološke projekte, ljudska prava).

33 Solidarni preduzetnici u pripremi: pravno lice je u fazi planiranja i/ili pokretanja solidarnog preduzeća (podneta registracija u APR-u i o tome dostavljen dokaz).

34 Solidarni preduzetnici početnici: pravno lice realizuje poslovni plan solidarnog preduzeća najviše tri godine. Ograničenje od tri godine ne odnosi se dužinu postojanja već na trajanje zelene ideje koju to pravno lice realizuje. Npr., ukoliko preduzeće koje postoji i posluje duže od tri godine a ima ideju po kojoj bi aspekt zelenog poslovanja bio dopuna postojećem poslovanju, može da se javi na konkurs pod uslovom da zeleni poslovni plan preduzeća realizuje najviše tri godine.

35 Crowdfunding; način finansiranja projekata kroz veliki broj pojedinačnih finansijskih priloga putem internet platformi. Umesto da se novac neophodan za realizaciju neke ideje dobije iz jednog izvora ili od više velikih donatora, u crowdfunding-u se oslanja na snagu i brojnost zajednice. Više detalja: <https://naled.rs/htdocs/Files/07318/Vodic-za-Crowdfunding.pdf>

36 Kod ovog tipa crowdfunding-a se u zamenu za finansijsku podršku nude nagrade (perk) koji su raspoređeni u nekoliko vrednosnih razreda, od simboličnih kao što su zahvalnica, bedževi ili majice, pa sve do vrednih nagrada poput informatičke opreme, pametnih uređaja, i sl.

Uslovi	Kamatna stopa za startap: od 7% godišnje plus bonus kamatna stopa ³⁷ u vidu učešća u povećanju vrednosti. Kamatna stopa za MSP: od 6% godišnje plus bonus kamatna stopa koja zavisi od dobiti pre oporezivanje (EBITDA). Platforma naplaćuje proviziju samo ukoliko je crowdfunding kampanja uspešna u vidu procenta od prikupljenog novca. Nakon kampanje, Venturs vrši administraciju zajma i pruža podršku u komunikaciji s investitorima, za šta će se naplaćivati godišnja naknada za usluge do potpune otplate zajma.	Formalni uslovi: projekat je inovativan, ima jasno definisan cilj, biće završen u tačno definisanom roku, opis projekta odgovara osnovnim podacima o projektu (o čemu se radi u projektu, kada i gde će se primeniti, kako će se koristiti novac prikupljen u kampanji, ko stoji iza projekta, itd.). Dodatno, autor pristalicama nudi izbor od najmanje 3 vrste nagrada.	U razvojnim kampanjama, organizacija mora da dode najmanje do 80% od svog prvočitnog cilja. U suprotnom, ako organizacija ne stigne do 80%, platforma kontaktira pojedinačno svakog donatora i daje im tri opcije: 1. Da svoju donaciju ostave organizaciji, bez obzira na projekat koji će tim sredstvima finansirati; Da svoju donaciju preusmere na drugu aktivnu kampanju na platformi; Da traže povraćaj sredstava.
Dokumentacija	Prijava projekta na linku: venturs.rs/prijava/ , bilansi i poslovni plan.	Upitnik za proveru kapaciteta za pokretanje kampanje , Ugovor o pristupu platformi, Izveštaj o korišćenju dobijenih sredstava u roku od 30 dana od isteka roka za realizaciju.	Popunjavanje elektronskog formulara o proceni izvodljivosti
Rok / period otplate	Od 5-7 godina za startap, od 3-7 godina za MSP.	Kampanja može trajati najmanje 15 dana, a najduže 45 dana. Projekat mora biti završen za maksimalno 12 meseci. Ako je kampanja uspešna i prikupljen je planirani iznos, isti se uplaćuje u roku od najviše 14 dana od završetka kampanje. Ako cilj nije postignut, eventualnim podržavaocima se vraća donirani iznos.	Kampanje na platformi traju od 30 do 60 dana, u zavisnosti od cilja.
Iznos	Minimum 50.000€	U zavisnosti od vrste projekta koji se podržava.	Minimalan iznos donacije po pojedinačnom donatoru je 500 RSD, dok je maksimalni iznos definisan dnevnim limitom za pojedinačne transakcije platne kartice koja može biti na lično ime ili kompanijska (Dina, Visa, Maestro, Mastercard, American Express)
Nefinansijski deo	Nadgledanje celog procesa i pružanje stručne podrške preko tima savetnika (pravnih, marketinških, poreskih i finansijskih).	Detaljna pojašnjenja za autore kampanje i video tutorijali .	Nema
Prednosti	Za razliku od bankarskih kredita, ne zahtevaju se garancije i žiranti. Uz finansiranje pruža se i iskustvo i znanje u korporativnom upravljanju, kao i mentorska podrška.	Za razliku od bankarskih kredita ne zahtevaju se garancije i žiranti. Platforma je (još uvek) besplatna za sve korisnike. U slučaju uspešne kampanje, od primljenog iznosa, odbija se samo provizija za transakcije kreditnom karticom.	Korišćenje platforme je besplatno, naplaćuju se samo transakcioni troškovi (iznose između 1 i 2,5% od bruto vrednosti transakcije).
Ograničenja	Nedovoljna upoznatost preduzetnika za ovaj vid finansiranja, veština digitalne pismenosti za upravljanje kampanjom.	Ograničeno je na udruženja i fondacije.	

37 U startapima se bonus kamatna stopa meri uvećanjem vrednosti kompanije. Proporcionalno iznosu zajma stiče se tzv. ideo u investiciji koji se može razumeti kao „virtuelno učešće u vrednosti preduzeća“ (virtuelno, jer investitori zapravo ne postaju suvlasnici). Po dospeću zajma povrat na investiciju zavisiće pre svega od rasta vrednosti kapitala kompanije ostvarenog za vreme trajanja zajma.

6.2. Rezultati istraživanja sa preduzećima za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom i socijalnim preduzećima

Elektronska anketa realizovana je tokom februara meseca putem Survey Monkey platforme i sastojala se od tri dela (videti: Aneks, sekcija 8.1.). Inicijalna baza preduzeća/organizacija/udruženja iz ciljne grupe na koju je upućena anketa generisana je u projektnoj fazi mapiranja, činilo ju je 90 organizacija, od toga 61 PPRZ osoba sa invaliditetom³⁸, 17 socijalnih preduzeća koja zapošljavaju osoba sa invaliditetom³⁹ i 12 udruženja koja ekonomski osnažuju osobe sa invaliditetom. Pored kvantitativnog istraživanja (elektronske ankete), sprovedena su i tri dubinska intervjua sa preduzećima iz ciljne grupe, kako bi se sveobuhvatno sagledali izazovi koje imaju prilikom finansiranja svog poslovanja, rasta i razvoja, te rešenja koja nude (videti: Aneks, sekcija 8.2.).

Prvi deo ankete („Osnovne informacije o anketiranom preduzeću/organizaciji“) sadržao je jedanaest pitanja sa unapred ponuđenim odgovorima i trebao je da da uvid u karakteristike dobijenog uzorka. Stopa odziva na anketu bila je 46% (ili 41 organizacija), gde su zbog svoje brojnosti u bazi dominirala PPRZ osoba sa invaliditetom (71%), nakon čega slede udruženja (21%) i socijalna preduzeća (8%). Kada je reč o veličini anketiranih preduzeća/organizacija, najzastupljenija kategorija bili su preduzetnici, mala i mikro preduzeća (76%), a potom preduzeća srednje veličine (10%)⁴⁰. Posledično, polovina anketiranih zapošljava 10-50 radnika (50%), dok su narednu dominantnu grupu činila preduzeća/organizacije sa do 10 zaposlenih (45%). Jedno preduzeće deklarisalo se da ima od 50 do 100 zaposlenih, kao i još jedno više od 100 zaposlenih.

U dobijenom uzorku, najzastupljeniji sektori bili su ostale uslužne delatnosti⁴¹ (45%), prerađivačka industrija (21%), zdravstvena i socijalna zaštita (10%). Ostali anketirani dolazili su iz administrativnih i pomoćnih uslužnih delatnosti (5%), informaciono-komunikacione tehnologije (5%), trgovine (5%), poljoprivrede, šumarstva i ribarstva (5%), medija (2%) i sektora građevine (2%).

Većina anketiranih preduzeća/organizacija izjasnila se da posluje duže od pet godina (76%), a potom slede ona koja posljuju od 3 do 5 godina (17%) i do 3 godine (7%). Sagovornici u anketi dolazili su većinom sa izvršne pozicije (direktor/ka, predsednik/ca upravnog odbora, vlasnik/ka, zastupnik/ka, predsednik/ca udruženja, 66%), za kojima slede savetnik/ka za integraciju osoba sa invaliditetom na radnom mestu (12%)⁴².

Za kraj, kod većine anketiranih preduzeća/organizacija više od polovine zaposlenih čine osobe sa invaliditetom (59%)⁴³, dok su najčešće vrste invaliditeta koje se radno integrišu⁴⁴ fizički invaliditet (79%), oštećenje sluha (55%), intelektualne i mentalne poteškoće (svaka po 50%), oštećenje vida i hronična oboljenja (svaka po 45%).

38 Iz inicijalne baze uklonjeno je jedno preduzeće koje je u stečaju i preduzeće koje je prodato te više ne zapošljava osobu sa invaliditetom. Dodatno, uočeno je da baza nije ažurna, tj. da adrese elektronske pošte i brojevi telefona nisu kod svih preduzeća aktualizovani/ispravni. Izvor za bazu:

<https://www.mnrzs.gov.rs/sr/dokumenti/predlozi-i-nacrti/sektor-za-zastitu-osoba-sa-invaliditetom/profesionalna-reabilitacija; www.uips.rs/clanovi>

39 Iz inicijalne baze od 39 socijalnih preduzeća (izvor: solidarnaekonomija.rs/baza/) uklonjena su ona koja ne zapošljavaju ili ekonomski ne osnažuju osobe sa invaliditetom.

40 Za 14% anketiranih koja se ubrajam u udruženja pitanje nije bilo primenljivo.

41 Videti: direkta.rs/klasifikacija-delatnosti/ostale-usluzne-delatnosti/sifre-delatnosti-ostale-licne-usluzne-delatnosti/

42 Ostale pozicije/službe odakle su dolazili anketirani ispitanici bile su pravna služba, poslovni sekretar, administracija, stručna služba, menadžer/ka programa, računovodstvo, koordinator/ka programa.

43 Četvrtina anketiranih organizacija zapošljava/radno integriše do 30% osoba sa invaliditetom (26%), dok kod manjeg broja osoba sa invaliditetom čine od 30 do 50% zaposlenih (5%).

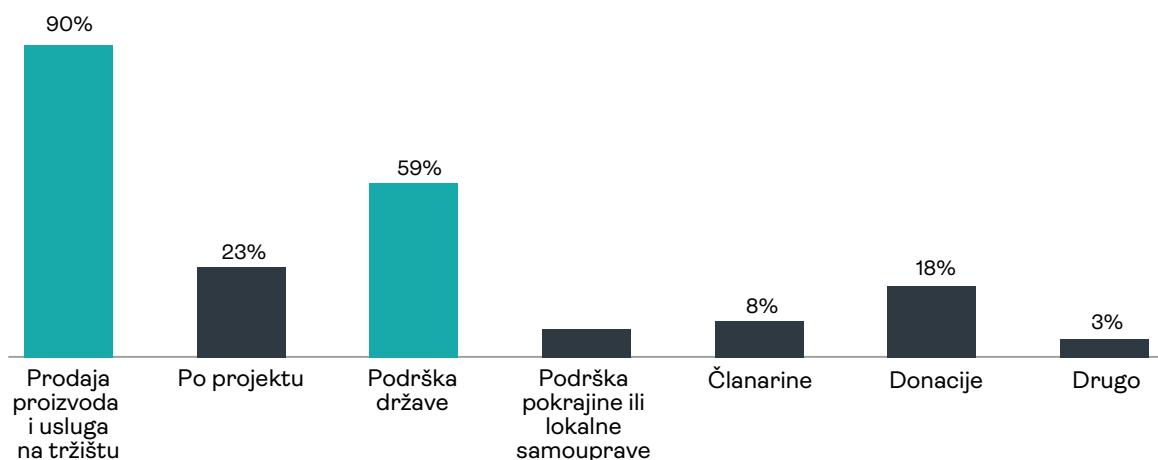
44 Anketirani su imali mogućnost više odgovora zbog čega ukupni zbir procenata nije jednak 100%.

Tabela 6. Preovlađujuće karakteristike dobijenog uzorka (izvor: elektronska anketa)

Karakteristike uzorka ankete	Dominantan rezultat
Sedište organizacije	Beograd (39%)
Tip organizacije	PPRZ osoba sa invaliditetom (71%), udruženja (21%), socijalna preduzeća (8%)
Veličina organizacije	Malo i mikro preduzeće, preuzetnik (76%)
Privredni sektor	Ostale uslužne delatnosti (45%), prerađivačka industrija (21%), zdravstvena i socijalna zaštita (10%)
Dužina poslovanja	Preko 5 godina (76%)
Poslovna pozicija ispitanika	Izvršna funkcija (66%)
Broj zaposlenih	10-50 (50%); do 10 (43%)
Udeo osoba sa invaliditetom u ukupnom broju zaposlenih	Preko 50% (59%)

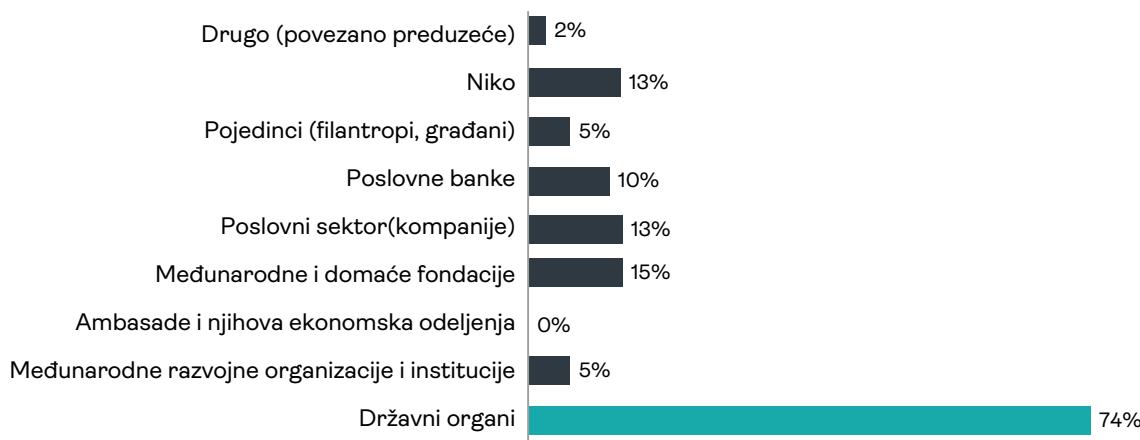
Drugi deo ankete („Modeli finansiranja preduzeća /organizacije“) od sedam pitanja sa unapred ponuđenim odgovorima imao je za cilj da uvrdi koliko su preduzeća/organizacije iz ciljne grupe samoodrživa, njihove načine/izvore finansiranja u poslednjih godinu dana, namene za koje su iskorišćena dobijena finansijska sredstva, kao i očekivanja od ponude budućih izvora finansiranja. Na pitanje da li su anketirani finansijski samoodrživi, većina je odgovorila potvrđno (62%), dok je nešto više od trećine (38%) izjavilo da nije samoodrživo i da zavisi od eksternih izvora finansiranja. Načini finansiranja preduzeća/organizacija u poslednjih godinu dana pokazuju da preovladava prodaja proizvoda i usluga na tržištu (90%), nakon čega sledi podrška države, pokrajine i/ili lokalne samouprave (59%). Potom, četvrtina anketiranih se projektno finansira (23%), a nešto manje od petine preko donacija (18%). Pomenuto je potvrđeno i kroz dubinske intervjuje, gde su preduzeća iz ciljne grupe istakla da bez obzira što imaju šire-društvenu ulogu kroz zapošljavanje i radno integriranje osoba sa invaliditetom „moraju da budu konkurentni na tržištu i stalno unapređuju svoje proizvode i usluge ukoliko žele da budu održivi“, te da se „većinom finansiraju od prodaje proizvoda“, kao i da „puno ulažu u osnaživanje osoba sa invaliditetom kako bi nastojali da usluge učine što kvalitetnijim“.

Grafikon 1. Kako se finansiralo preduzeće/organizacija u poslednjih godinu dana? (izvor: elektronska anketa, mogućnost davanja više odgovora)

Iako je većina anketiranih izjavila da je finansijski samoodrživa, u preduzetničkom razvoju i novom zapošljavanju u poslednjih godinu dana većinom su se oslanjali na podršku države⁴⁵ (74%), za kojom sledi međunarodne i domaće fondacije (15%) i poslovni sektor (13%). Uočljivo je da se međunarodne razvojne organizacije i institucije (5%) i ambasade i njihova ekonomski odeljenja (0%) nisu izdvojili među izvorima finansiranja anketiranih preduzeća/organizacija. Veliki udeo državnog finansiranja ima po mišljenju intervjuisanih preduzeća iz ciljne kategorije svoje šire-ekonomsko opravdanje, jer se „svakodnevno štede sredstva državi kroz sposobljavanja za rad čime doprinose preduzeću u finansijskom smislu i više ne predstavljaju marginalizovane, ugrožene kategorije za državu“. Dodatno, značaj jačeg uključivanja međunarodnih razvojnih institucija i ekonomskih odeljenja ambasada pojašnjen je na primeru saradnje koje je jedno od intervjuisanih preduzeća imalo sa Japanskom agencijom za međunarodni razvoj (JICA), kroz koju su „uspeli da nekoliko proizvodnih linija učine realističnim i kreirana je mreža malih socijalnih preduzeća širom Srbije kako bi se proizvodna linija proširila.“

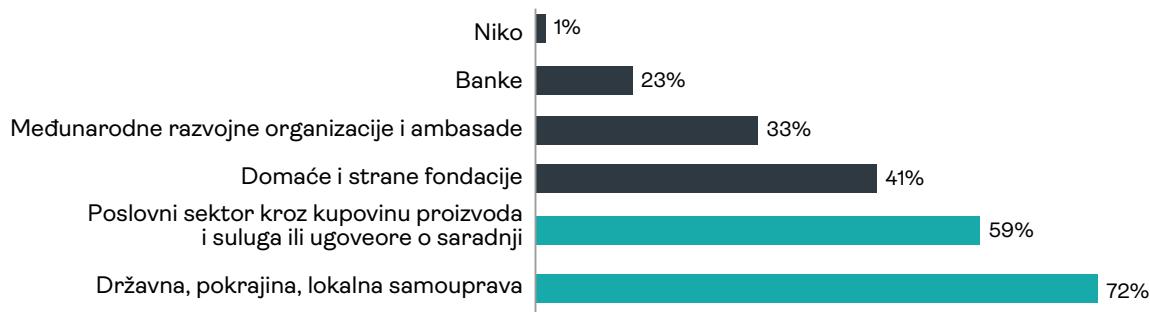
Grafikon 2. Ko je finansijski podržao rad preduzeća/organizacije u poslednjih godinu dana? (izvor: elektronska anketa, mogućnost davanja više odgovora)

Kako pojedini izvori finansiranja preduzetništva preduzeća/organizacija iz ciljne grupe (gotovo da) nisu bili zastupljeni u odgovorima, pitali smo anketirane od kojih organizacija imaju najviše očekivanja u budućnosti. Ponovo je dominirala podrška države, pokrajine i/ili lokalne samouprave (72%), za kojom sledi poslovni sektor kroz kupovinu proizvoda i usluga ili ugovore o saradnji (59%) i domaće/strane fondacije (41%). Uočljivo je da anketirani imaju manja očekivanja od bankarskih izvora finansiranja, kao i od poslovnog sektora. U sprovedenim dubinskim intervjuima, istaknuto je pak da je „bilo svega nekoliko saradnji sa lokalnom samoupravom i gradom“, te da od opština u kojima posluju imaju veća očekivanja.

⁴⁵ Državni organi - ministerstva, pokrajina, lokalna samouprava, državni fondovi (npr. Ministarstvo za rad, zapošljavanje; Ministarstvo privrede; Nacionalna služba za zapošljavanje; RAS, Razvojni fond Vojvodine, Fond za razvoj, i sl.)

Grafikon 3. Od kojih organizacija očekujete da u budućnosti ponude finansijska sredstva koja će podržati poslovanje preduzeća/organizacije? (izvor: elektronska anketa, mogućnost davanja više odgovora)

Kada je reč o nameni dobijenih finansijskih sredstava, anketirana preduzeća/organizacije su ih najčešće koristila za potrebe finansiranja obrtnih sredstava (59%), projekata i investicija, i materijalnih ulaganja (svaki po 41%). Pomenuto je potvrđeno i preko sprovedenih dubinskih intervjuja, u kojima je istaknuto da se najčešće „ulaže u opremu kako bi mogli da razvijaju svoje poslovanje“, kao i da im je „*projektno finansiranje ključno*“, ali pre svega kroz održivost projekata, zato što je „*važno da korisnici mogu da rade i nakon završenih konkretnih projektnih aktivnosti*“. Po mišljenju intervjuisanih „*većina (PPRZ osoba sa invaliditetom) gleda samo da zaposli osobu sa invaliditetom, dok je pak razvoj veština zaposlenih od ključnog značaja, jer ih na taj način zaista podržavamo i uključujemo*“.

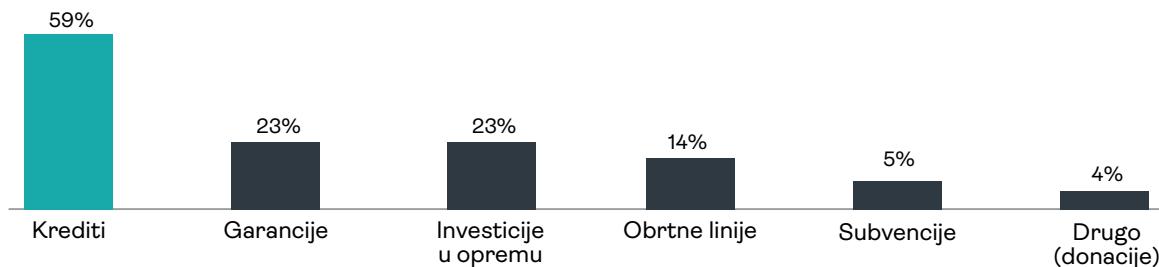
Grafikon 4. Za koje namene koristite dobijena eksterna sredstva finansiranja? (izvor: elektronska anketa, mogućnost davanja više odgovora)

Finansiranje iz bankarskih izvora koristilo je nešto manje od polovine anketiranih (46%)⁴⁶, a među finansijskim instrumentima dominirali su krediti (59%), dok je nešto manje od četvrtine anketiranih uzimalo bankarske garancije ili investiralo u opremu (svaki po 23%). Preduzeća koja su učestvovala u dubinskim intervjuima afirmativno su se izrazila o njihovoj saradnji sa poslovnim bankama: „*sam proces dobijanja kredita je bio odličan, uvek smo imali podršku od banaka u vidu savetovanja i pralaženja kroz proceduru*“. Takođe je istaknuto i da „*postoje određene banke koje su otvorene za saradnju i u okviru svog poslovanja razumeju značaj socijalnih preduzeća*“, te da su „*banke možda bitnije za nematerijalnu podršku jer su važni akteri u kreaciji javnih politika*“.

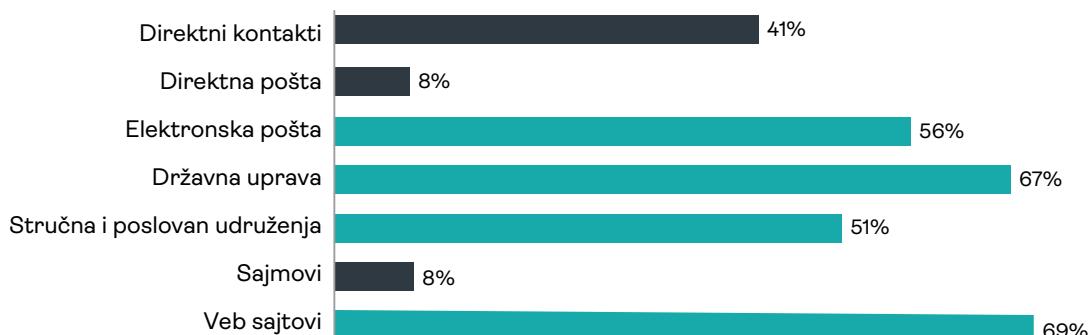
⁴⁶ Treba napomenuti da je na ovo pitanje odgovorila svega polovina anketiranih, usled niske penetracije bankarskih kredita među ciljnom grupom.

Grafikon 5. Ukoliko ste se finansirali od banaka, koje vrste finansiranja ste koristili? (izvor: elektronska anketa, mogućnost davanja više odgovora)

Treći deo ankete („Informisanost o konkursima za finansiranje, prepreke i predlozi za unapređenjem“) trebalo je da kroz 11 pitanja identificuje načine kako približiti i unaprediti ponudu izvora finansiranja naspram ciljne grupe preduzeća/organizacija. S tim u vezi, većina anketiranih izjasnila se da redovno (80%) ili povremeno (18%) prati javne pozive i raspisane konkurse za finansiranje preuzetništva, ali više od polovine njih za to nije zadužilo konkretnu osobu (54%). Među izvorima informisanja o aktualnim konkursima i javnim pozivima dominiraju veb sajtovi (69%), informacije koje dostavlja državna uprava (NSZ, Fond za razvoj, Ministarstvo rada, i sl., 67%), elektronska pošta (56%), te stručna i poslovna udruženja (51%). Osim toga manje od polovine anketiranih informiše se (još uvek) preko direktnih kontakta (41%).

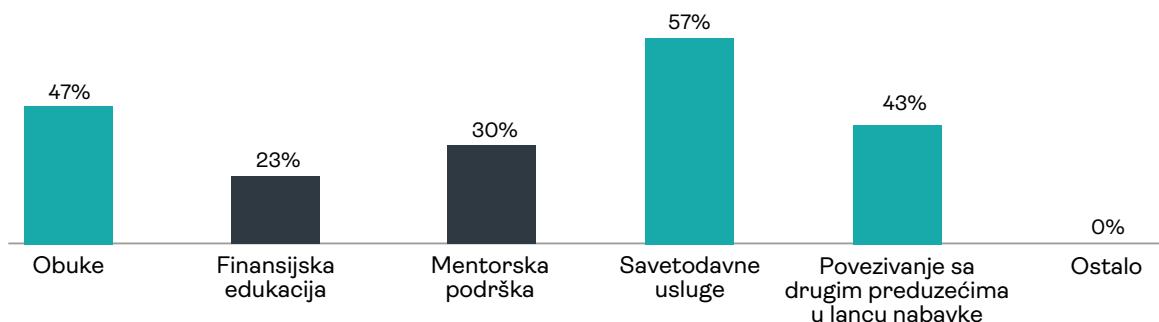
Grafikon 6. Na koji način se informišete o otvorenim konkursima za finansiranje? (izvor: elektronska anketa, mogućnost davanja više odgovora)

Kada je reč o samoproceni internih kapaciteta preduzeća/organizacija da samostalno odgovore na konkurse i javne pozive za podršku preuzetništvu, prosečna ocena iznosila je **3.8⁴⁷**. Većina anketiranih smatra da bi im značila dodatna podrška prilikom apliciranja na raspisane konkurse, tendere i javne pozive za podršku preuzetništву (77%), gde najviše vrednuju savetodavne usluge poput podkasta, priručnika, uputstva, primera (57%), obuke (47%) i povezivanje sa drugim preduzećima u lancu nabavke (43%). Nalaz je dodatno pojašnjen i kroz dubinske intervjuje sa preduzećima iz ciljne grupe, koja su istakla „ako nemate nefinansijsku podršku vama ništa ne znaće finansijska sredstva“, kao i da „bez nematerijalne podrške ne možete ništa da uradite - obuke, seminari, debate, diskusije, paneli, savetovanja - sve je to veoma dragoceno“. Pored toga, izdvojene su i „promotivne aktivnosti i kontakti sa medijima, i dobijanje javnog prostora da se o nekim temama govorи“.

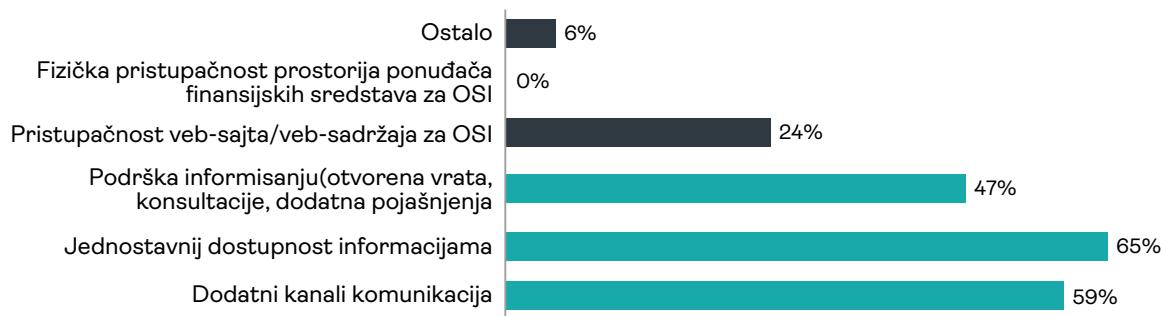
⁴⁷ Jeden je najniža ocena, pet je najviša ocena.

Grafikon 7. Ukoliko je vaš odgovor na prethodno pitanje bio potvrđan, navedite kakva vrsta stručne ili nefinansijske podrške bi najviše značila (izvor: elektronska anketa, mogućnost davanja više odgovora).

Transparentnost i vidljivost javnih konkursa upućenih PPRZ osoba sa invaliditetom i socijalnim preduzećima, anketirani su ocenili sa **prosečnom ocenom 3**. Dodatno, većinom nisu mogli da procene da li su konkursi za podršku preuzetništvu adekvatno komunicirani sa njihovom ciljnim grupom (54%), ali je u odgovorima bilo i onih koji smatraju da to ipak nije slučaj (26%) te sugerisu da bi komunikacija mogla biti unapređena kroz jednostavniju dostupnost informacijama (65%), otvaranje novih komunikacionih kanala (59%) i pružanje dodatne podrške informisanju (47%). Pored toga, četvrtina anketiranih smatra da veb sajt ponuđača finansijskih sredstava treba da bude pristupačan za osobe sa invaliditetom prema međunarodnim smernicama o pristupačnosti veb sadržaju (24%)⁴⁸. Treba imati u vidu da je na ovo pitanje odgovorilo svega 17 anketiranih zbog čega rezultate ne treba generalizovati na nivou uzorka. Dodatno, intervjuisana preduzeća iz ciljne kategorije sugerisala su „jasnija uputstva i konsultacije prilikom apliciranja“ jer „veruju da bi to mnogima značilo“.

Grafikon 7. Ukoliko je vaš odgovor na prethodno pitanje bio "ne", šta bi unapredili i promenili u komunikaciji? (izvor: elektronska anketa, mogućnost davanja više odgovora)

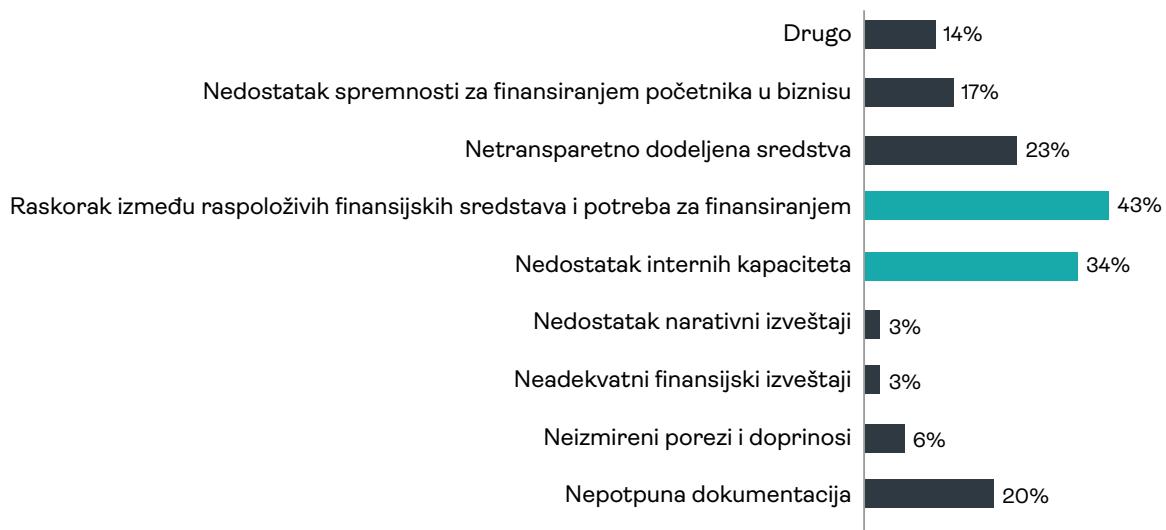
Aplikanti su zahtevnost tražene dokumentacije za konkurse kojima se podržava preuzetništvo mahom ocenili kao „Prihvatljivo - izazovno ali izvodljivo“ (41%), a blizu trećine kao „Veoma zahtevno i složeno“ (31%), što se prema mišljenju preduzeća koja su učestvovala u dubinskim intervjuima posebno odnosi na „one koji imaju malo zaposlenih i tek su na početku“ jer treba imati u vidu da „nemaju svi veštine i znanja da pronađu informacije“ (o konkursima). U intervjuima je i dodatno istaknuto da je „sve fokusirano na birokratiju a manje na brigu o korisnicima, što ume nekada da bude baš demotivišuće“, te da „niko nikada nije došao da vidi šta smo uradili,

48 Videti: www.w3.org/WAI/standards-guidelines/

da li su korisnici zadovoljni, da li se nešto na terenu zaista promenilo, već se gleda samo dokumentacija i to je malo tužno.“

Među glavnim razlozima odbijanja na konkursima navedeni su raskorak između raspoloživih finansijskih sredstava i potreba za finansiranjem (43%), i nedostatak kapaciteta u samim preduzećima/organizacijama da odgovore na zahteve konkursa (34%). Četvrtina anketiranih takođe smatra da se sredstva namenjena njihovoj ciljnoj grupi dodeljuju netransparentno (23%), a petina ističe nepotpunu dokumentaciju (20%). Kada je reč o preduzećima iz ciljne kategorije koja su učestvovala u dubinskim intervjuima, istaknuto je da je saradnja sa državom na programima finansiranja „*vrlo birokratska, a manje okrenuta samim korisnicima jer su često procedure „neobične“, npr. da biste zaposlili osobu sa invaliditetom na puno radno vreme i ugovor za stalno, osoba mora da čeka 30 dana da biste sve to obavili*“. Netransparetnost je po mišljenju intervjuisanih sagovornika imanentna „*domaćim izvorima finansiranja*“, i dodatno je pojašnjena na sledeći način: „*verovatno nam je potrebna velika kampanja sa svim organizacijama i privrednim sektorom da se Fond (od penala kompanija) koristi za svrhe za koje je i namenjen jer ovako on postoji, sredstva su velika, ali nemamo transparentno gde se ta sredstva i ulažu*“.

Grafikon 8. *Koji su po vama glavni razlozi odbijanja na konkursima za finansiranje i/ili podršku preduzetništvu?* (izvor: elektronska anketa, mogućnost davanja više odgovora)

6.3. Dubinski intervjui sa stejkholderima na strani ponude i potražnje finansijskih instrumenata

Poslednja, kvalitativna faza istraživanja odnosila se na sprovođenje dubinskih intervjuia sa odabranim akterima na strani ponude i potražnje izvora finansiranja, radi sveobuhvatnijeg razumevanja prednosti i ograničenja dostupnih finansijskih instrumenata.

Na strani ponude, u intervjuima su učestvovale dve poslovne banke (privatni izvori finansiranja) i NSZ (državni izvor finansiranja). Intervjuisane banke odabrane su po tome što finansiraju projekte koji imaju pozitivan uticaj na društvo, gde spadaju i preduzeća koja zapošljavaju i ekonomski osnažuju ugrožene grupe, među kojima i osobe sa invaliditetom. U dosadašnjem kreditnom portfelju, intervjuisane banke nisu imale PPRZ osoba sa invaliditetom, kao ni socijalna

preduzeća koja zapošljavaju ili radno integrišu osobe sa invaliditetom. Po mišljenju intervjuisanih, interesovanje ciljne grupe preduzeća za bankarske proizvode i usluge je veoma slabo jer su upućeni na državne vidove bespovratne finansijske podrške, a kreditne aplikacije mahom bivaju odbijene usled politike rizika banke. Kako bi se obezbedila održivost podržanog projekta, banke nude razne vidove nefinansijske podrške (detalji su navedeni u Tabeli 1). Informacije o kreditnoj ponudi navode se na veb sajtu urađenom po međunarodnim smernicama pristupačnosti, a dodatne aktivnosti informisanja ciljne grupe preduzeća obuhvataju promocije na stručnim i poslovnim konferencijama i sajmovima, učešće na tribinama i direktnu poštu.

Nacionalna služba za zapošljavanje intervjuisana je prevashodno vezano za subvencije za samozapošljavanje osoba sa invaliditetom, kojima se direktno podstiče preduzetništvo. Pored ove bespovratne finansijske pomoći, NSZ nudi i dvodnevnu obuku koja se sastoji od pet modula - Osnove preduzetništva, Pravni aspekt preduzetništva, Ekonomski aspekt preduzetništva, Biznis plan radionica i Informacije o ugovornim obavezama prema NSZ, koja se izvodi u filijalama ili onlajn formatu. Među delatnostima koje su koristile ovaj vid subvencija dominiraju prerađivačka industrija, stručne, naučne, inovacione i tehničke delatnosti, administrativne i pomoćne uslužne delatnosti, kao i ostale uslužne delatnosti. Takođe, u pogledu veličine privrednih subjekata najviše je preduzetnika, poput frizersko-kozmetičkih i salona za negu pasa, krojačkih i duborezačkih radnji, agencija za digitalni marketing, računovodstvo i grafički dizajn, servisi mobilnih telefona, slikanje na tekstilu, voskarske i keramičarske radnje, fotografске usluge, i sl. Godišnji konkurs se objavljuje u prvom kvartalu tekuće godine na internet prezentaciji NSZ, njenim nalozima na društvenim mrežama, a takođe se diseminira i ka poslovnim udruženjima sa kojima NSZ sarađuje (npr. Privredna komora Srbije, Unija poslodavaca). NSZ takođe nudi poslodavcima i subvencije zarada za osobe sa invaliditetom bez radnog iskustva, u koje je u 2022. bilo uključeno 314 osoba sa invaliditetom. Interesovanje nezaposlenih osoba sa invaliditetom za ovaj vid državne podrške je veliki, a dodeljeni iznosi nisu menjani od 2017. godine (detalji su navedeni u Tabeli 2).

Na strani potražnje finansijskih instrumenata, intervjuisani su PPRZ osoba sa invaliditetom i dva socijalna preduzeća, od kojih jedno funkcioniše i kao udruženje koje ekonomski osnažuje osobe sa invaliditetom. Sagovornici su istakli da su većinom samoodrživi od prodaje proizvoda i usluga na tržištu, ali da ipak zavise od eksternih izvora finansiranja i projekata. U pogledu budućih planova razvoja, nastoje da ulaze u obuke zaposlenih i da pokreću samo one projekte koji su održivi na duži rok. Kada je reč o nameni za koju su im potrebna dodatna finansijska sredstva, intervjuisani su izdvojili korisnike, to jest sve što je potrebno kako bi se ekonomski osamostalili - od direktnih ulaganja za pokretanje biznisa, preko osnovnih sredstava i opreme, pa do obuka i prekvalifikacija. Na pitanje koliko su država, pokrajina i/ili lokalna samouprava uključeni u njihov razvoj, istaknuto je da je saradnja sa državom i NSZ, iako birokratska i nedovoljno okrenuta ka samim korisnicima neophodna zbog prirode poslovnog modela, dok je saradnja sa lokalnom samoupravom ocenjena kao nedovoljna, usled nedostatka finansijskih sredstava i činjenice da opštine nisu dovoljno obučene za projektno apliciranje. Intervjuisana preduzeća/organizacije imaju veća očekivanja od ponude budućih izvora finansiranja od međunarodnih organizacija (poput EU, razvojnih fondova, ambasada), kao i od privrednog sektora kroz kupovinu proizvoda i usluga i uključivanja u lanac nabavke. Potom, ocenjeno je da na tržištu postoji svega par poslovnih banaka koje su otvorene za saradnju, koje i u okviru svog poslovanja razumeju značaj socijalnih i PPRZ osoba sa invaliditetom u šire-društvenom kontekstu. Jedno intervjuisano preduzeće imalo je odlično iskustvo sa bankarskim sektorom, za koje smatraju da je bilo ključno za postizanje današnje stabilne tržišne pozicije. Kada je reč o informisanju o aktuelnim izvorima finansiranja preduzetništva, intervjuisana preduzeća koriste sve raspoložive kanale, od direktnih kontakta do internet prezentacija. Iako su za praćenje konkursa, tendera i javnih poziva za podršku i finansiranje preduzetništva delegirali određenu osobu, gotovo svi zaposleni (na rukovodećim pozicijama) su uključeni. Dostupnost informacija o ponudama izvora finansiranja namenjenih njihovoj ciljnoj grupi ocenjuju kao solidnu, s tim što smatraju da manja ili novoosnovana preduzeća/organizacije sa nedovoljno iskustva i zaposlenih za adekvatno praćenje informacija ipak ne poseduju kapacitet. Kada je reč o komunikaciji konkursa na strani ponude finansijskih sredstava,

intervjuisani sugerisu sledeća unapređenja: da procedure i uputstva budu jasnija, da se uvede mogućnost konsultacija prilikom apliciranja, da se poveća transparentnost državnih vidova finansiranja preduzetništva. Izuzetno vrednuju sve vidove nefinansijske podrške, smatrajući da bez nje finansijska podrška nema adekvatan značaj. Navode obuke, seminare, diskusije, panele, savetovanja, ali i promotivne aktivnosti radi širenja tržišta za koje nemaju dovoljno resursa. Za kraj, intervjuisani ističu da su u svetu poslovne prostorije i internet prezentacije ponuđača finansijskih instrumenata prilagođene osobama sa invaliditetom, što kod nas nije uvek slučaj. Pa ipak, pomenuto im nije od presudnog značaja u procesu apliciranja za izvore finansiranja.

7. Zaključci i preporuke

Mapiranje i analiza dostupnih finansijskih instrumenata za razvoj preduzetništva, sa fokusom na preduzeća za PPRZ osoba sa invaliditetom i socijalna preduzeća pokazala je da je aktuelna ponuda izvora finansiranja za ovu ciljnu grupu **veoma ograničena**. Dominiraju državni vidovi podrške preko Ministarstva za rad, zapošljavanje i socijalna pitanja, Nacionalne službe za zapošljavanje, Pokrajinskog sekretarijata za privredu i turizam i delimično - lokalne samouprave. Državni fondovi nude programe za razvoj i podsticanje preduzetništva, ali ne izdvajaju posebno ciljnu grupu preduzeća/organizacija koja je bila predmet analize. Kada je reč o privatnom sektoru i inostranim izvorima finansiranja, osim tri poslovne banke, jedne inostrane agencije za međunarodni razvoj i još uvek nedovoljno poznatih i razvijenih crowdsourcing inicijativa, **na tržištu trenutno nema drugih ponuđača izvora finansiranja**. Posebno je uočljivo da u finansiranju ciljne grupe nisu dovoljno zastupljene međunarodne i domaće fondacije, a posebno međunarodne razvojne organizacije i institucije, inostrane ambasade i njihova ekonomski odeljenja.

Dubinski intervju sa ponuđačima izvora finansiranja iz bankarskog sektora ukazali su da među ciljnom grupom preduzeća/organizacija **nije identifikованo adekvatno interesovanje**. Kada je reč o državnim izvorima finansiranja, prema rečima sagovornika sa dubinskih intervju, tražnja za finansijskim sredstvima mnogo je veća od raspoložive ponude, jer su opredeljeni iznosi nepromenjeni od 2017. godine.

Sprovedena anketa sa preduzećima/organizacijama iz ciljne grupe pokazala je da su raspoložive baze neažurne, jer su pojedina PPRZ osoba sa invaliditetom u stečaju, likvidaciji, prodata i posledično više ne zapošljavaju osoba sa invaliditetom. Potom, podaci za kontakt (adresa elektronske pošte, brojevi telefona) takođe kod jednog broja anketiranih nisu bili aktualizovani, što je uslovilo i slabiji odziv na anketu. Pored neažurnih kontaktnih podataka, telefonski pozivi za učešćem u anketi koji su upućeni ciljnoj grupi ukazali su i na njihovo **nedovoljno interesovanje za ovu temu, to jest da podrže istraživanje koje može da unapredi izvore njihovog finansiranja**. Baza takođe nije sadržala preduzetnike, osobe sa invaliditetom jer kao takva ne postoji u Agenciji za privredne registre Republike Srbije.

U sprovedenoj anketi mahom su učestvovali preduzetnici, mikro i mala preduzeća, dok su preduzeća srednje veličine bila slabo zastupljena, nije bilo ni jednog velikog preduzeća. Dodatno, ni jedno preduzeće/ organizacija se nije deklarisala kao novoosnovana (start-up). Ovaj nalaz ukazuje na **nedovoljan kapacitet za rast i razvoj preduzeća/organizacija iz ciljne grupe i njihovu nemogućnost da se tržišno razviju**. Pomenuto je dodatno potvrđeno činjenicom da se više od trećine anketiranih preduzeća/organizacija izjasnilo da **nije finansijski samoodrživo**, te da **zavise od eksternih izvora finansiranja, dominantno od državne pomoći i podrške**. Oslanjanje isključivo na državnu podršku finansiranju ponovo ukazuje na **nedovoljan kapacitet preduzeća/organizacija iz ciljne grupe da se ponašaju kao ravnopravni tržišni akteri**. Ohrabruje činjenica da se velika većina anketiranih u protekloj godini finansirala od prodaje svojih proizvoda i usluga na tržištu, a jedna četvrtina preko projekata. Najveća **очекivanja**

anketiranih preduzeća/organizacija u pogledu ponude budućih izvora finansiranja su **ponovo naspram države, pokrajine ili lokalne samouprave, ali i prema poslovnom sektoru** kroz kupovinu proizvoda i usluga i ugovore o saradnji, i **međunarodnim razvojnim organizacijama i ambasadama**. Interesantno je napomenuti da anketirani imaju **manja očekivanja od bankarskih izvora finansiranja**, što upućuje na to da svoje poslovanje anticipiraju kao nedovoljno stabilno i održivo, što utiče na njihovu kreditnu sposobnost.

Kada je reč o nameni dobijenih finansijskih sredstava, **dominira ulaganje u obrtna sredstva**, to jest u održavanje tekućeg poslovanja. Slabija orientacija ka ulaganju u znanja i veštine, istraživanje i razvoj, softvere, licence takođe govori o **nedovoljnem inovacionom kapacitetu** anketiranih.

Anketirana preduzeća/organizacije izjasnila su se da **redovno ili povremeno prate konkurse namenjene preduzetništvu** i njihovoj ciljnoj grupi, ali da za to u svojoj organizacionoj strukturi mahom nisu **delegirali konkretnu osobu**. Kada je reč o samoproceni internih kapaciteta anketiranih preduzeća/organizacija da samostalno odgovore na konkurse i javne pozive za podršku preduzetništvu, prosečna ocena (3.8) i naknadni odgovor da **zahtevnost tražene dokumentacije većinom ocenjuju kao izazovnu ali izvodljivu, ili veoma zahtevnu i složenu** ukazuje da bi im značila dodatna podrška prilikom apliciranja. U ponuđenim opcijama dodatnih vidova podrške **najviše su se vrednovale savetodavne usluge** poput podkasta, priručnika, uputstva, primera, obuke i povezivanje sa drugim preduzećima u lancu nabavke, ali i medijska promocija.

Među izvorima informisanja o aktuelnim konkursima i javnim pozivima dominirajuju **web sajtovi ponudača finansijskih sredstava, informacije koje dostavlja državna uprava** (Nacionalna služba za zapošljavanje, Fond za razvoj, Ministarstvo rada, i sl.), **elektronska pošta, stručna i poslovna udruženja**. Iako su anketirani ocenili transparentnost i vidljivost javnih konkursa sa prosečnom ocenom 3, trećina njih **ne smatra da su konkursi za podršku preduzetništvu adekvatno komunicirani sa njihovom ciljnim grupom**, te sugerisu da bi komunikacija mogla biti unapređena kroz **jednostavniju dostupnost informacijama, otvaranje novih komunikacionih kanala i pružanje dodatne podrške informisanju**.

Za kraj, među glavnim razlozima odbijanja na konkursima navedeni su **raskorak između raspoloživih finansijskih sredstava i potreba za finansiranjem** (prevashodno vezano za državne izvore), i nedostatak kapaciteta u samim preduzećima/organizacijama odgovore na zahteve konkursa. Četvrtina anketiranih takođe smatra da se **sredstva namenjena njihovoj ciljnoj grupi dodeljuju netransparentno**.

Rezultati sprovedenog mapiranja doveli su i do konkretnih **zaključaka** koja treba da unaprede dostupnost izvora finansiranja preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom i socijalnih preduzeća koja radno integrišu i ekonomski osnažuju osobe sa invaliditetom:

- Pored već etabliranih izvora finansiranja države, državni fondovi koji nude programe za razvoj i podsticanje preduzetništva treba da ohrabre preduzeća/organizacije iz ciljne grupe da se uključe u njihovo finansiranje nuđenjem specijalizovanih vidova stručne i savetodavne podrške koje bi olakšale postupak apliciranja.
- Razmotriti da se iz budžetskog fonda za profesionalnu rehabilitaciju i podsticanje zapošljavanja osoba sa invaliditetom iz kojeg se alociraju državna sredstva za finansiranje PPRZ osoba sa invaliditetom i socijalnih preduzeća izdvoje veći iznosi koji bi pokrili tražnju.
- Bankarski izvori finansiranja za ciljnu grupu većinom se odnose na standardno finansiranje preduzetništva. S obzirom da se među anketiranima izdvajaju preduzetnici, mikro i mala preduzeća, poslovne banke mogu kreirati specijalnu ponudu za ovu ciljnu grupu u vidu preduzetničke obuke i mikrokreditnih šema. Dodatno, poslovne banke na tržištu koje su otvorene za saradnju i u okviru svog poslovanja razumeju značaj socijalnog investiranja

treba da budu bolje promovisane među preduzećima/organizacijama iz ciljne kategorije, jer pored svoje osnovne poslovne funkcije imaju i važnu društvenu ulogu.

- Evropski fondovi za finansiranje socijalnog preduzetništva (trenutno) nisu dostupni u Srbiji. Na nivou Evropske unije, za zemlje članice aktivan je European Social Fund Plus (ESF+)⁴⁹ kao glavni instrument za podršku implementaciji Evropskog stuba socijalnih prava. Tu je i program Interreg Europe⁵⁰ koji podržava projekte međuregionalne saradnje, gde se ubraja i socijalna inkluzija. S obzirom na nedovoljnu ponudu izvora finansiranja za PPRZ osoba sa invaliditetom i socijalnih preduzeća, razmotriti kako da se Srbija, u partnerstvu sa nekom zemljom - članicom EU iz regiona, priključi ovim fondovima.
- Na razvijenim tržištima Evropske unije (Austrija, Nemačka), u instrumente socijalnog investiranja uključene su socijalne obveznice sa društvenom funkcijom i grant programi inovacionih fondova koji uključuju sve zainteresovane strane u razvoj poslovnog modela preduzeća i učestvuju u finansiranju njihovog poslovanja. Pomenuto ne postoji na tržištu Srbije i može olakšati pristupe finansiranja preduzeća/organizacija iz ciljne kategorije.
- Sporadična saradnja sa poslovnim sektorom može da se unapredi sačinjavanjem ažurne baze preduzeća/organizacija iz ciljne grupe zajedno sa ponudom proizvoda i usluga, koja može da bude dostupna preko poslovnih ili strukovnih udruženja, gde se posebno izdvaja Privredna komora Srbije (i ogranci u vidu Regionalnih privrednih komora) i njihova novoosnovana sekcijska za socijalno preduzetništvo. Pomenuta sekcijska takođe može doprineti povezivanju sa drugim preduzećima u lancu nabavke i umrežavanju socijalnih preduzeća sa svojim parnjacima u Evropskoj uniji, kako bi se podstaklo uključivanje u međunarodne dobavljačke lance.
- Anketirana i intervjuisana preduzeća/organizacije, pored finansijskih sredstava pojednako vrednuju i nefinansijske vidove podrške (podkaste, priručnike, konsultacije, obuke), te bi u sklopu zagovaračkih ciljeva programa trebalo uputiti apel svim ponuđačima izvora finansiranja da iste neizostavno uključe u svoje programe ili ponude.
- Kako se više od polovine anketiranih izjasnilo da u svojoj organizacionoj strukturi nema osobu koja je zadužena za praćenje konkursa za finansiranje preduzetništva i javnih oglasa, radi osnaživanja unutrašnjih kapaciteta ciljne grupe treba ponuditi obuke koje bi se posebno bavile ovom temom.
- Proširiti nefinansijske izvore finansiranja i na promociju/dobijanje medijskog prostora, jer preduzeća iz ciljne kategorije ne poseduju stručnost i resurse da medijski popularišu svoje poslovne modele.
- Anketirana preduzeća/organizacije istakla su da bi im značilo da internet prezentacije ponuđača izvora finansiranja budu pristupačne osobama sa invaliditetom po međunarodnim standardima (W3C), što bi trebalo da zagovaraju nevladine organizacije uključene u projekat.
- Anketirani su ocenili uslove apliciranja na javne konkurse i tendere kao izazovne naspram njihovih internih kapaciteta. U perspektivi, bilo bi poželjno razviti vodič sa praktičnim informacijama o aktuelnim izvorima finansiranja preduzetništva koji će biti obogaćen korisnim podkastima, priručnicima, uputstvima, primerima i informacijama o preduzetničkim obukama, s ciljem unapređenja internih kapaciteta aplikantata.

Napomena: uzorak koji je činio elektronsku anketu ne predstavlja stav svih preduzeća/organizacija iz ciljne kategorije, zbog čega nalaze treba tumačiti isključivo kroz stavove ispitanika koji su učestvovali u istraživanju.

49 Videti: ec.europa.eu/european-social-fund-plus/en/what-esf

50 Videti: www.interregeurope.eu/next-call-for-projects

8. ANEKS

8.1. Elektronska anketa

U nastavku je prikazan sadržaj sprovedene ankete sa PPRZ osoba sa invaliditetom, socijalnim preduzećima i udruženjima koja radno angažuju i osnažuju osobe sa invaliditetom, kao i spisak anketiranih preduzeća/organizacija podeljen na one privredne subjekte kojima je anketa upućena, i one koji su se na istu odazvali.

ANKETA ZA PRIKUPLJANJE I ANALIZU PODATAKA O MAPIRANIM IZVORIMA FINANSIRANJA, NJIHOVIM PREDNOSTIMA I NEDOSTACIMA

Prvi deo: Osnovni podaci o preduzeću/organizaciji

1. Naziv preduzeća/organizacije:
2. Sedište (grad) preduzeća/organizacije:
3. Tip preduzeća/organizacije:
 - PPRZ osoba sa invaliditetom
 - Socijalno preduzeće
 - Udruženje
 - Drugo (navesti)
4. Veličina preduzeća/organizacije:
 - veliko preduzeće
 - srednje preduzeće
 - malo i mikro preduzeće, preuzetnik
 - nije primenljivo
5. Sektor kojem pripada preduzeće/organizacija⁵¹:
 - Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo
 - Prerađivačka industrija
 - Rudarstvo (eksploatacija uglja, rude, nafte i gasa)
 - Građevinarstvo
 - Trgovina na veliko i malo
 - Saobraćaj, transport i skladištenje
 - Usluge smeštaja i hrane
 - Informaciono-komunikacione tehnologije
 - Mediji
 - Finansijske delatnosti i delatnosti osiguranja
 - Poslovanje nekretninama
 - Stručne, naučne, inovacione i tehničke delatnosti
 - Administrativne i pomoćne uslužne delatnosti
 - Obrazovanje
 - Zdravstvena i socijalna zaštita

51 Prema: <https://direkta.rs/klasifikacija-delatnosti/>

- Ostale uslužne delatnosti (Delatnosti udruženja, Ostale lične uslužne delatnosti)
- Drugo (navesti):

6. Koliko dugo posluje preduzeće/organizacija:

- novoosnovano preduzeće/organizacija
- do 3 godine
- 3-5 godina
- preko 5 godina

7. Ime/prezime i adresa elektronske pošte osobe koja popunjava anketu:

8. Pozicija ispitanika u preduzeću/organizaciji:

9. Vrsta invaliditeta koju podržava preduzeće/organizacija (više odgovora):

- fizički invaliditet
- oštećenje vida
- oštećenje sluha
- intelektualne poteškoće
- mentalne poteškoće
- hronična oboljenja
- drugo

10. Koliko zaposlenih ima preduzeće/organizacija:

- do 10
- 10-50
- 50-100
- preko 100

11. Okvirno, koliko osoba sa invaliditetom je zaposleno/radno angažovano u preduzeću/organizaciji?

- 0-30%
- 30-50%
- preko 50%

Drugi deo: Modeli finansiranja preduzeća/organizacija

1. Da li je preduzeće/organizacija finansijski samodrživa:

Da/Ne

2. Kako se finansiralo preduzeće/organizacije u poslednjih godinu dana (više odgovora):

- prodaja proizvoda i usluga na tržištu
- po projektu
- podrška države
- podrška pokrajine ili lokalne samouprave
- članarine
- donacije
- Drugo (navesti):

3. Ko je finansijski podržao rad vašeg preduzeća/organizacije u poslednjih godinu dana (više odgovora):

- državni organi - ministarstva, pokrajina, lokalna samouprava, fondovi (npr. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, Ministarstvo privrede, NSZ, RAS, Razvojni fond Vojvodine, Fond za razvoj i sl.)

- međunarodne razvojne organizacije i institucije (npr. EU, USAID, UNDP i sl.)
- ambasade i njihova ekomska odeljenja
- međunarodne i domaće fondacije
- poslovni sektor (kompanije)
- poslovne banke
- pojedinci (filantropi, građani)
- niko
- Drugo (navesti):

4. Od kojih organizacija očekujete da u budućnosti ponude finansijska sredstva koja će podržati poslovanje vašeg preduzeća/organizacije (više odgovora)?

- banke
- država, pokrajina, lokalna samouprava
- domaće i strane fondacije
- poslovni sektor kroz kupovinu proizvoda i usluga ili ugovore o saradnji
- međunarodne razvojne organizacije i ambasade
- Drugo (navesti):

5. Za koje namene koristite dobijena eksterna sredstva finansiranja (više odgovora):

- finansiranje projekata i investicija
- materijalna ulaganja
- ulaganja u nematerijalnu imovinu (troškovi istraživanja i razvoja, kupovina licenci, softvera)
- obrtna sredstva
- ulaganja u znanja i veštine
- Drugo (navesti):

6. Da li ste se do sada finansirali iz bankarskih izvora:

Da/Ne

7. Ukoliko ste se finansirali od banaka, koje vrste finansiranja ste koristili (više odgovora)?

- krediti
- garancije
- investicije u opremu
- subvencije
- obrtne linije
- Drugo (navesti):

Treći deo: Informisanost o konkursima za finansiranje, identifikovanje prepreka i predlozi za unapređenjem

1. Da li pratite javne pozive za finansiranje preduzeća/organizacija iz vaše delatnosti?

- Da
- Povremeno
- Ne

2. Na koji način se informišete o otvorenim konkursima za finansiranje (više odgovora):

- veb-sajtovi
- sajmovi

- mediji
- stručna i poslovna udruženja (npr. Privredna komora, UIPS, SENS)
- državna uprava (Nacionalna služba za zapošljavanje, Fond za razvoj, Ministarstvo rada, i sl)
- imejl/elektronska pošta
- direktna pošta
- direktni kontakti
- Drugo (navesti):

3. Da li u preduzeću/organizaciji imate osobu koja je zadužena da prati raspisane konkurse za finansiranje?

Da/Ne

4. Kako bi ocenili kapacitet preduzeća/organizacije da samostalno odgovori standardima konkursa?

Ocena 1-5 (skala)

5. Da li bi vam značila dodatna podrška prilikom apliciranja na raspisane konkurse, tendere i javne pozive?

Da/Ne

6. Ukoliko je odgovor na vaše prethodno pitanje bio potvrđan, navedite kakva vrsta stručne ili nefinansijske podrške bi najviše značila (više odgovora):

- obuke
- finansijska edukacija
- mentorska podrška
- savetodavne usluge (podkasti, priručnici)
- povezivanje sa drugim preduzećima u lancu nabavke
- Drugo (navesti):

7. Kako ocenjujete transparentnost i vidljivost javnih konkursa upućenih preduzećima za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom i socijalnim preduzećima?

Ocena 1-5 (skala)

8. Da li smatrate da su konkursi adekvatno komunicirani sa preduzećima za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom i socijalnim preduzećima?

- Da
- Ne
- Ne mogu da procenim

9. Ukoliko je vaš odgovor na prethodno pitanje bio „ne“, šta biste unapredili i promenili u komunikaciji? (više odgovora)

- kanale komunikacije
- lakša dostupnost informacijama
- podršku informisanju (otvorena vrata, konsultacije, dodatna pojašnjenja)
- pristupačnost veb sajta/veb-sadržaja za osobe sa invaliditetom
- fizička pristupačnost prostorija ponuđača finansijskih sredstava za osobe sa invaliditetom
- Drugo (navesti):
- Ništa od navedenog

10. Kako biste ocenili zahtevnost tražene dokumentacije za konkurse koje se odnose na

podršku preduzetništvu na koje ste aplicirali?

- veoma zahtevno i složeno
- prihvatljivo (izazovno ali izvodljivo)
- jednostavno
- ne znam, ne mogu da procenim

11. Koji su po vama glavni razlozi odbijanja na konkursima za finansiranje (više odgovora):

- nepotpuna dokumentacija
- neizmireni porezi i doprinosi
- neadekvatni finansijski izveštaji
- neadekvatni narativni izveštaji
- nedostatak kapaciteta u samim preduzećima/organizacijama da odgovore na zahteve konkursa
- raskorak između raspoloživih finansijskih sredstava i potreba za finansiranjem
- netransparentno dodeljena sredstava
- nedostatak spremnosti za finansiranjem start-up preduzetništva (početnika u biznisu)
- Drugo (navesti):

Tabela 7. Spisak anketiranih preduzeća/organizacija

Redni broj	Anketirana preduzeća/ organizacije	Odziv (da/ne) ili komentar
Socijalna preduzeća		
1.	Agro Iris	Da
2.	Agro Prima Jug	Ne
3.	Biser Srbobran	Ne
4.	Caritas Šabac	Ne
5.	Caritas Valjevo	Ne
6.	Etno Rasina	Da
7.	kvART	Ne
8.	Liceulice	Da
9.	Nana agencija	Da
10.	Naša Kuća	Ne
11.	Radanska ruža	Ne
12.	Somborska dobra bašta	Da
13.	Uradi – zaradi	Da
14.	Retex - Ženski Centar Užice	Da
15.	Zvuci srca	Ne
16.	Chrono	Ne
17.	Marija handmade	Da
Ukupno anketirano socijalnih preduzeća		8

Preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom		
1.	Agro Iris	Da
2.	Agro Prima Jug	Ne
3.	Biser Srbobran	Ne
4.	Caritas Šabac	Ne
5.	Caritas Valjevo	Ne
6.	Etno Rasina	Da
7.	kvART	Ne
8.	Liceulice	Da
9.	Nana agencija	Da
10.	Naša Kuća	Ne
11.	Radanska ruža	Ne
12.	Somborska dobra bašta	Da
13.	Uradi – zaradi	Da
14.	Retex - Ženski Centar Užice	Da
15.	Zvuci srca	Ne
16.	Chrono	Ne
17.	Marija handmade	Da
1.	Avlija održivog razvoja	Ne
2.	Socijalna Sinergija	Da
3.	BV – Završni radovi	Ne
4.	Print Studio M&A	Ne
5.	PRO AVB TEAM	Da
6.	Adverta Packaging	Ne
7.	GM ZP AUTOMATIK	Ne
8.	SDPS	Da
9.	Project Pharmacy	Ne
10.	HEKA PLUS	Da
11.	MIXKON	Da
12.	Moderativa	Da
13.	Gepard Vis	Ne
14.	Sunce 021	Da
15.	Paker Tim	Da
16.	Oprema DES	Ne
17.	TRIGANO Prikolice	Ne
18.	Školska knjiga Novi Sad	Ne

19.	YUMCO – PRIZOSI	Ne
20.	KS-SAFETY SHOES	Ne
21.	Atlantis	Ne
22.	Inval -Stat	Da
23.	Novitas Consult	Da
24.	Manevar	Ne
25.	Pehar – Up	Da
26.	Šumadija	Ne
27.	Stil	Ne
28.	Siloin	Da
29.	IPA „Metaloplastika”	Da
30.	Mak-di	Da
31.	Lola Preduzetništvo	Ne
32.	Lira	Da
33.	Lak žica	Da
34.	Zaštitna radionica Željezničar	Ne
35.	Elmont	Da
36.	DES Subotica	Da
37.	Des Novi Sad	Da
38.	Grafopromet	Ne
39.	Agroprenerada	Ne
40.	Budućnost PET	Da
41.	Blimed Office	Ne
42.	VM2 GROUP	Da
43.	ITECCION	Da
44.	Kosmos štamparija	Ne
45.	KS-SAFETY SHOES	Ne
46.	Lak žica	Ne
47.	Manevar	Ne
48.	Naše zeleno polje	Ne
49.	NOVOSOFT	Da
50.	OMNI S PLUS	Ne
51.	PRO POZITIV	Da
52.	Plodovi pak	Ne
53.	Pobeda Zara	Ne
54.	Priotekst triko	Ne

55.	RADAN STIL	Da
56.	D.P. Sloga Beograd	Da
57.	Spektar	Da
58.	Univerzal	Ne
59.	FREESTYLE TRADE	Da
60.	YUMCO PRIZOSI	Ne
61.	Čikoš štampa	Ne
Ukupno anketirano PPRZ OSOBA SA INVALIDITETOM		28

Udruženja		
1.	Evo ruka	Da
2.	API – Asocijacija za promociju inkluzije	Ne
3.	Dečije srce	Ne
4.	KEC	Ne
5.	Živeti zajedno – Udruženje za pomoć osobama sa smetnjama u razvoju	Da
6.	Plava školjka – Udruženje dece sa invaliditetom	Ne
7.	HERC – Udruženje za podršku ljudima sa neurozom	Da
8.	Zajedno – Udr. za podršku osobama sa psihofizičkim smetnjama	Ne
9.	RIME – Udruženje građana	Da
10.	Naši snovi – Udruženje za pomoć deci sa posebnim potrebama	Ne
11.	Plava ptica – Udruženje za za pomoć MNRO	Ne
12.	Udruženje građana Kuća za nas	Da
UKUPNO ANKETIRANO UDRUŽENJA		5
UKUPNO po svim kategorijama		41

8.2. Teme za dubinske intervjuje

8.2.1. Ponuđači izvora finansiranja

POSLOVNI SEKTOR: BANKE

Sagovornici/e: predstavnici/e Unicredit banke i Odeljenja za socijalno bankarstvo Erste bank

- Da li u dosadašnjem kreditnom portfelju imate preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom? A socijalna preduzeća koja zapošljavaju osobe sa invaliditetom?
- Među kriterijumima za odobravanje kredita socijalnim preduzećima navedeno je „da ostvaruju pozitivan uticaj na društvo“. Kako procenjujete pozitivan uticaj preduzeća iz ove kategorije na društvo?
- Ukoliko je iz ovih kategorija bilo kreditnih aplikacija koje su odbijene – koji su bili najčešći razlozi? Npr. politika rizika banke, nepotpuna dokumentacija, nedostatak kapaciteta...
- Da li osim finansijske podrške preduzećima iz ovih kategorija nudite i neki drugi vid nefinansijske podrške? Npr. obuke, finansijsku edukaciju, mentorsku podršku (kako se biraju mentori?), savetodavne usluge (podkasti, priručnici), povezivanje sa drugim preduzećima u lancu nabavke, i sl.
- Koja je najčešća namena odobrenih kredita za ovu kategoriju privrednih subjekata? Npr. finansiranje projekata i investicija, materijalna ulaganja, ulaganja u nematerijalnu imovinu (troškovi istraživanja i razvoja, kupovina licenci, softvera), obrtna sredstva, i sl.
- Da li su po vašem mišljenju preduzeća iz ciljane kategorije dovoljno informisana o ovoj vrsti kredita? Da li se informacije nalaze (samo) na veb sajtu ili ste imali i neku marketinšku podršku (npr. imejl marketing, direktna pošta, promocije na sajmovima socijalnog preuzetništva, i sl.)? Da li je veb sajt banke urađen po međunarodnim (W3C) smernicama pristupačnosti? Da li su vam poslovne prostorije pristupačne za osobe sa invaliditetom?
- Kakav je kvalitet biznis planova koje dobijate?

DRŽAVNA, REGIONALNA I LOKALNA PODRŠKA ZA RAZVOJ PREDUZETNIŠTVA

MINISTARSTVO ZA RAD, ZAPOŠLJAVANJE, BORAČKA I SOCIJALNA PITANJA VLADE REPUBLIKE SRBIJE

Sagovornik/ca: Sektor za zaštitu osoba sa invaliditetom (nije bilo odziva na molbu za intervjuisanjem)

- Navedeno je da se sredstva dodeljuju preduzećima za refundaciju troškova repromaterijala, potrošnog/pomoćnog/kancelarijskog materijala, i za pretplate za digitalne alate/licence. Koja vrsta troškova dominira u odobrenim sredstvima?
- Koji je najčešći razlog odbijanja konkursne prijave (npr. nepotpuna dokumentacija, neizmireni porezi/doprinosi, nedostatak kapaciteta..)?
- Da li su po vašem mišljenju preduzeća iz ciljane kategorije dovoljno informisana o ovoj vrsti podrške? Javni poziv se objavljuje na veb sajtu ili još putem nekog kanala informisanja/komunikacije?

- Kakav je kvalitet dostavljenih narativnih i finansijskih izveštaja o poslovanju preduzeća?
- U sklopu konkursne dokumentacije, preduzeća takođe treba da dostave i ocenu uticaja dodeljene državne pomoći na ostvarene poslovne rezultate. Na koji način se vrši ocena uticaja?
- Da li imate neke kvantitativne pokazatelje da ovaj konkurs (koji se sprovodi već više godina) pozitivno utiče na razvoj preduzetništva i zapošljavanje osoba sa invaliditetom?
- Kako u praksi sprovodite praćenje realizacije ugovornih obaveza i uvid u obavljanje delatnosti?
- Da li pratite rezultate subvencija na još neki način? Šta se dešava ukoliko u periodu praćenja preduzetnik ne ispunji svoje ugovorne obaveze?

NACIONALNA SLUŽBA ZA ZAPOŠLJAVANJE

Sagovornik/ca: predstavnik/ca Odeljenja za profesionalnu rehabilitaciju o zapošljavanje osoba sa invaliditetom iz Sektora za podršku zapošljavanju

- Kakav je kvalitet popunjениh zahteva sa biznis planom na obrascu NSZ?
- Za učešće na konkursu potrebno je dostaviti dokaz o završenoj obuci za razvoj preduzetništva (u NSZ ili nekoj drugoj organizaciji). Da li možete da nam kažete nešto o ovoj obuci? Koje druge organizacije pored NSZ je sprovode?
- Kako u praksi sprovodite praćenje realizacije ugovornih obaveza i uvid u obavljanje delatnosti?

Da li pratite rezultate subvencija na još neki način? Šta se dešava ukoliko u periodu praćenja preduzetnik ne ispunji svoje ugovorne obaveze?

- Koji su najčešći razlozi odbijanja konkursne dokumentacije?
- Da li su po vašem mišljenju preduzeća iz ciljane kategorije dovoljno informisana o ovoj vrsti podrške? Javni poziv se objavljuje na veb sajtu ili još putem nekog kanala informisanja/komunikacije?

8.2.2. Potražioci izvora finansiranja

Sagovornici/e: predstavnici/e PPRZ osoba sa invaliditetom/socijalnih preduzeća Socijalna Sinergija, Avlija Bogatić, Naša kuća, Inicijative za razvoj i saradnju i Agro Iris

- Kako ocenjujete održivost vašeg preduzeća/organizacije, da li uspevate da pokrijete sve troškove, ostvarite dobit ili vam se ponekad čini da se „borite sa vetrenjačama“?
- Da li imate finansijski plan za budućnost?
- Za koje namene su vam najviše potrebna finansijska sredstva u vidu ulaganja u rad organizacije?
- Koliko su država, pokrajina i/ili lokalna samouprava uključeni u vaš razvoj? Da li pruža finansijsku i nefinansijsku podršku i na koji način? Da li možete da se setite nekog vidi državne podrške/da li ste koristili neki vid državne podrške – i ako da, od koga konkretno i za koje namene?
- Da li možete da se setite nekog od aktuelnih/dostupnih izvora finansiranja za razvoj preduzetništva sa posebnim akcentom na preduzeća za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom i socijalna preduzeća? Da li ste bili ili planirate da budete korisnik nekog od izvora finansiranja koje se nude na tržištu?
- Na koji način su međunarodne organizacije (poput EU, razvojnih fondova, ambasada) podržavajuće u razvoju organizacijama poput vaše? Da li ste konkursali na neki od međunarodnih konkursa/tendera? Ako jeste, kako biste opisali proces konkurisanja? Ako niste, da li planirate u budućnosti?
- Koliko ste upoznali i da li ste koristili specijalno kreirane kredite banka? Da li su vam banke u užem izboru partnera kada je reč o finansijskoj podršci? Da li ste nekad aplicirali za kredit? Ako da, kako je prošao proces apliciranja? Na koji način ste iskoristili sredstva i da li ste pored finansijske dobijali i nefinansijsku podršku od poslovnih banka (priprema dokumentacije, praćenje projekta, mentorska podrška, itd)?
- Kako se informišete o mogućnostima sticanja finansijskih sredstava? Koji su ključni kanali komunikacije koje koristite?
- Da li u vašem preduzeću/organizaciji postoji osoba koja je zadužena da prati informacije o otvorenim konkursima za finansiranje?
- Kako bi ocenili dostupnost informacija o ponudama finansijskih sredstava namenjena preduzećima za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom i socijalnim preduzećima?
- Da li bi nešto promenili u komunikaciji konkursa o ponudama finansijskih sredstava i ako da na koji način?
- Da li i na koji način pored finansijske podrške vam znači i nefinansijska podrška?
- Koliko vam je važno da prostorije ponuđača finansijskih sredstava budu prilagođene osobama sa invaliditetom, kao i da veb-sajt bude pristupačan za korišćenje?

